

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

Уређивачки одбор:

др *Ирена Грицкај*, др *Милка Ивић*, др *Павле Ивић*, др *Радослав Кайиџић*,
Блаже Конески, др *Александар Младеновић*, др *Берислав Николић*, др *Асим Пецо*,
др *Мишар Пешикан*, др *Живојин Сјанојчић*

Главни уредник

МИЛКА ИВИЋ

XXXII књ.

БЕОГРАД

1976

ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ У ТИПОЛОГИЈИ СЛОВЕНСКЕ РЕЧЕНИЦЕ

1.0.0. Уз нашу тему неопходно је дати извесне прелиминарне напомене. Разлог томе је што ни научно-теоријски ни методолошки статус реченице нису до краја разјашњени.

1.1.0. Теоријска исходишта овога рада формулисаћемо у три поставке.

1.1.1. У оквиру прве поставке анализираћемо проблем *егзистенције типизираних линеарних знаковних структура* — модела, узорака, схема или сл. — на нивоу реченице. Да ли се гј. синтагматске комбинације, а међу овима и реченице, укључују у језик као систем, или су ствар слободне креације говорника „*ad hoc*“?

Налазимо се у области Сосирових дихотомија „*langue*“—„*parole*“ и „*paradigme*“—„*syntagme*“. Да ли се два пара дихотомија налазе у каквом логичком међуодносу који допушта теоријско-методолошку интерпретацију, или су пак у питању диспаратни фактори? Могућ је двојак одговор: (а) парадигматски односи без остатка су обухваћени „виртуелним системом“ („*langue*“), а синтагматски су предмет „слободне комбинације“ („*parole*“); (б) дихотомијски парови не чине „паралелно сређени систем“, већ се линије поделе „лингвистичког универзума“ добијене применом тих дихотомија — међусобно секу.

1.1.2. Опште је мишљење код лингвиста да се у оквирима Сосирова учења томе проблему даје прво од два наведена тумачења. У том смислу се цитира његов став: „реченица... припада „говору“, а не „језику“¹, што би значило да се проблем синтагме у потпуности решава

¹ Ф. де Сосир, *Општа лингвистика*, Београд 1969, 147—148.

чињеницама „*parole*“. Међутим, тај цитат не преноси у целини Сосирова размишљања. Ево главних момената које садржи цитирано поглавље. „Следи ли из тога — пита се Сосир — да синтагма припада „говору“?“ И одмах одговара: „Ми тако не мислимо“: „...треба приписати „језику“, а не „говору“, типове синтагми изграђене према устаљеним правилима“. „Исти је случај и са реченицама и групама речи које почивају на типизираним узорцима; комбинације *la terre tourne, que vous dit-il?* итд. одговарају општим типовима, који се са своје стране ослањају на елементе конкретног памћења“.

Дакле: поред слободних комбинација, у области „*parole*“ се срећу и елементи систематизације. Сосир стога закључује: „У много случајева линеарне комбинације није могуће сврстати ни у „језик“ ни у „говор“, јер у њиховом стварању су имали удела и једни и други фактори, и то у сразмерама које је тешко ближе одредити“. Крајњи Сосиров закључак гласи „да у области синтагме нема јасно одређених граница међу чињеницама „језика“, чије је обележје колективна употреба, и појавама „говора“, које су ствар индивидуалне слободе“.

1.1.3. А. Белић у овом смислу пише: „И реченица има своју реченичну форму..., своју формалну апстракцију, своју схему. Садржина субјекатска и предикатска могу се мењати, али се оне уливају увек у исти начин исказивања свога односа. Зато ми мислимо да и реченица улази подједнако у обим граматичких категорија, као и синтагма, и не можемо се сложити с њеним избацивањем из онога што се у лингвистичком смислу назива језиком („*la parole*“)².“

1.1.4. Скепса Сосирова у погледу разграничења чињеница језика и говора мислим да проистиче из његова схватања о систему као искључиво виртуелном фактору. Но излаз нуде управо његова размишљања једним другим поводом: „...ако је ред речи несумњиво апстрактна суштина, ипак је истина да она постоји само захваљујући конкретним јединицама које је садрже... Погрешно би било мислити да постоји нека бестелесна синтакса ван тих материјалних јединица распоређених у простору“. И на другој страни: „Материјална јединица постоји кроз смисао, кроз функције које врши... И обрнуто..., смисао, функција, постоје само у ослопцу на неке материјалне форме...“³.

Ово је у супротности са иначе често цитираним његовим речима о језику као систему „чистих вредности“, јер истиче значај материјалног

² А. Белић, *О језичкој природи и језичком развоју*, Београд 1941, 187—188.

³ Де Сосир, 164—165.

момента. Према томе, апстрактном поимању система као класификационог принципа заснованог на парадигматским односима у системима знакова треба супротставити синтагматске односе у линеарним системима.

1.1.5. Битна разлика међу парадигматским и синтагматским системима може се интерпретирати као разлика међу теоријским аспектима лингвистичког знака. (1) Синтагматски аспект односи се на унутрашњу структуру јединственог знака способног за вршење одређених функција. (2) Парадигматски аспект је у првом реду апстракција заснована на функционалној рекурентности, и тиче се односа међу различитим знаковима способним да врше одређену врсту функције. Томе одговара структурна рекурентност, која се јавља као појам структурне инваријантности.

Садржај структурне инваријанте сложеног знака јесу знаци нижег реда који улазе у његов састав заједно са њиховим међусобним односима, тј. инваријантне синтагматске структуре.

1.1.6. Принцип структурне инваријанције образује се посредством виртуелних система знакова. То значи да инваријантне синтагматске структуре представљају апстракције структура конкретних сложених знакова, те самим тим ови делом улазе у област „*langue*“.

Закључак је да синтагматски системи егзистирају у два вида: (а) њихови парадигматски модели чине подврсту парадигматских класа заснованих на „збиру упамћених чињеница“; (б) у актуализованом виду то су системи материјалних факата и односа међу њима.

1.1.7. А какав је однос парадигматског аспекта лингвистичког знака према дихотомији „*langue*“ — „*parole*“?

1.1.7.1. Посматрани у смислу функционалне рекурентности, парадигматски односи се испољавају у виду комплементарне дистрибуције. Са гледишта конкретног знака, ово се тумачи као однос присутног елемента према неприсутним члановима дате класе који се потенцијално могу јавити у истој позицији.

За разлику од тога, синтагматски односи се по правилу схватају као нужно остварење једног асиметричног принципа зависности (1.2.6.2.).

1.1.7.2. Да су функционална и дистрибутивна интерпретација знака приступи које методолошки не можемо изједначавати, показује управо пример тумачења парадигматских односа. Принцип комплементарне дистрибуције као да потврђује претпоставку о синтагми као искључивој чињеници „говора“, насупротив парадигми као фактору „језика“. Али ако под позицијом не схватимо место у линеарном следу

експирационих циклуса већ је тумачимо као функцију у односу на језички контекст и услове употребе знака, то ће нам дати могућност да разликујемо два основна типа синтагматске комбинације („сооситенсе“). (1) Први од њих представља остварење синтаксичке коваленције (доминација-депенденција) у систему узајамно условљених знакова линеарног распореда. (2) Други тип линеарних структура формира се по систему функционалне *изоваленције*.

1.1.7.3. Први тип синтагматских формација структуриран је на бази синтаксичког дискурзивитета: ((*леја*) девојка); ((*илава*) девојка); ((*леја*) *илава*) девојка).

1.1.7.4. Други није ништа друго него реализација принципа рекурзивитета, јер представља комбинацију елемената исте дисјрибутивне класе, на чијем су темељу изграђене синтагме са симетричним функцијама, тј. где више чланова попуњавају идентичну позицију: ((*леја*), (*илава*) девојка).

Парадигматски принцип огледа се у таквим случајевима у несигнификативном карактеру пермутације (*леја*, *илава* девојка = *илава*, *леја* девојка)⁴.

1.2.1. Друга полазна поставка овога рада (1.1.0.) тиче се *методолошких* последица сазнања о узајамности основних карактеристика знакова и система у које ступа. Кратка скица теоријско-методолошких система најчешће примењиваних у савременој лингвистичкој науци могла би се нпр. овако представити.

1.2.1.1. Минимални теоријски захват у језичку материју јесте њена дескрипција. Релативно потпун опис знакова у систему подразумева анализу фактора изражених у дихотомијама „*langue*“—„*parole*“, „*signifié*“—„*signifiant*“, „*paradigme*“—„*syntagme*“. На тој основи могућа је сегментација говорног ланца и издвајање „простих“ јединица одређеног нивоа, тј. њихова идентификација и класификација према одређеним критеријима (формалним, функционалним или семантичким). Збир поступака за овакав третман лингвистичког материјала чини *структурно-дескриптивни* методолошки систем.

1.2.1.2. Сређена систематизација простих знакова није замислива без извесне хијерархије. Тиме се долази до неопходног вредносног фактора, тј. процене статуса знакова у оквиру класе и класа у оквиру

⁴ У питању је, према томе, актуализован парадигматски однос.

система. Објективно извориште вредносних чинилаца лежи у *функцијама* знака које овај обавља у актуализованом виду, сам или у оквиру сложених језичких јединица вишега реда.

Синтагматска функција чини тзв. тагематску перспективу знака, однос према другим знацима с којима заједно формира укупну функцију сложених знаковних формација способних за вршење *денотативно-информативне* функције у процесу споразумевања. Посебно треба издвојити перспективу формирања структуре таквог знаковног јединства — *граматичку* функцију.

Значење је апстракција збира денотативно-информативних или граматичких функција. Тагематска перспектива јесте апстракција синтаксичких функција. Она се испољава као валентност лингвистичке јединице (Фризове „uses or functions“, тзв. синтаксички потенцијал код А. Белића и совјетских теоретичара). Вредност („*valetur*“) језичке јединице произилази из укупности њених разноликих функција. Теоријско-методолошки систем заснован на дихотомији „*valetur*“— „*fonction*“ може се назвати *функционално-дескриптивним*.

1.2.1.3. Дескриптивни методолошки системи претпостављају анализу датог корпуса. Овој се супротставља *експериментална анализа*. На место поређења елемената различитих формација ступа супституција њихова у оквирима дате структуре. Супституционим поступком долази се до селективних принципа: из збира знакова издваја се класа оних који равноправно алтернирају у одређеној позицији. На другој страни, међусобно разликовање позиција могуће је према алтернативним класама које се у њима укрштају (дистрибуционе класе). Збир различитих позиција у којима се дати знак јавља чини његову дистрибуцију. Фактори дистрибуционе анализе могу се резимирати дихотомијом „*sélection*“— „*combinaison*“, а низ поступака ове анализе чини *дистрибутивни* теоријско-методолошки систем.

Функционално-дескриптивни и дистрибутивни систем међусобно су комплементарни. Иако оперише искључиво појмом линеарне „позиције“, дистрибутивни приступ не искључује могућност допуне паралелне функционалном систему (1.2.1.2.), чиме би се превладала његова формалистичка једностраност.

1.2.1.4. Селекциони принципи којима оперише дистрибутивни систем ограничени су оквирима дистрибутивних класа. Тиме су истовремено означене и границе експерименталне анализе. Шта се дешава ако експеримент пређе ту границу?

Ако у датој позицији знак једне дистрибуционе класе заменимо чланом класе која је инкопатибилна са датом сложеном структуром, то узрокује „промену саме позиције“, тј. (у синтагматској перспективи) промену структуре сложеног знака у чијим се оквирима експеримент врши. Експериментисање сложеним знацима води појму алтернативних система.

Фактори такве анализе језичког материјала могу се изразити дихотомијом „*système*“—„*processus*“. Они чине *и*трансформативни теоријско-методолошки систем.

1.2.1.5. У оквирима *и*трансформативно-генеративног система поред супституционих познат је и један други систем операција, који се дефинише као појам *деривације*. Дистрибутивне класе, наиме, по неопходности представљају „изо“-системе. Експеримент је овде могућ искључиво међу знацима истога реда. У оквирима дистрибутивног и трансформативног приступа језику није могућна анализа путем конфронтација система различитог нивоа.

Деривација је, напротив, експериментална анализа система различитих по структури и физиономији: нпр. знакова вишега и нижега реда (исп. Згалову „*transduction*“), система виртуелних и актуализованих знакова (исп. „*competence*“ — „*performance*“ Н. Хомског)⁵.

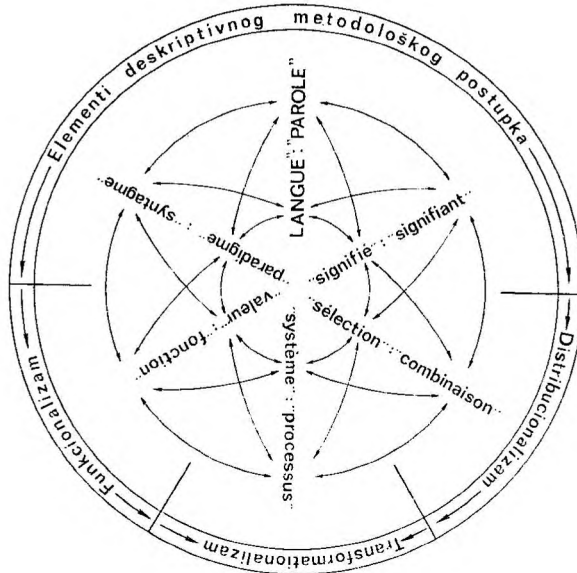
1.2.1.6. Даља изградња лингвистичке теорије и методологије тече у различитим правцима. Мислим да је централно питање које треба решити однос продуктивно-рецептивних процеса формације језичког знака, и његове употребе као средства споразумевања. Но о томе нећемо говорити у предложеном раду.

1.2.2. Вратићемо се проблему дихотомија. Узајамност методолошких система огледа се, између осталог, у међусобним односима дихотомија на којима почивају. Анализирајући однос двају фундаменталних дихотомијских парова, уочили смо да се чланови тих дихотомија налазе у двојаким односима: паралелним и унакрсним. Схема сређеног система дихотомија представљена је на скици 1.

1.3.1. Трећа полазна поставка (1.1.0.) тиче се *дефинисања* реченице. Овим проблемом бавио се и бави се огроман број учењака разних

⁵ О Сосировој дихотомији „*langue*“ — „*parole*“ исп., В. А. Звегинцев, *Теоретическа и ирикладна лингвистика*, Москва 1965, 94—111. О односу ове дихотомије и Хомскога „*competence*“ — „*performance*“ исп., К. Heger, *Monem, Wort und Satz*, Tübingen 1971, 9—10; — N. Ruwet, *Introduction à la grammaire générative*, Paris 1967, 50—51; — E. Coseriu, *Teoria del lenguaje y linguística general*, Madrid 1962. (цит. по немачком преводу: *Sprachtheorie und allgemeine Sprachwissenschaft*, München 1975, 17).

профила и оријентација. Том чињеницом, као и сложеносту самог појма реченице, може се објаснити спорно шаренило дефиниција.

Скица 1. Схема паралелних и унакрсних односа међу дихотомијама које описују језик као систем

Циљ нашег кратког осврта на досадашњи рад није његова оцена већ издвајање момената који ми се чине релевантним за лингвистички фундирану дефиницију реченице, као и за њено разграничење од осталих појмова.

1.3.2.0. Мислим да су теоријска и практична истраживања извршена у прошлом веку успешно резимирана у радовима великих имена с краја XIX (Б. Делбрик, К. Бругман, Г. Габеленц) и почетка овог столећа (А. Меје).

1.2.3.1. Б. Делбрик и К. Бругман у заједничкој дефиницији истичу следеће. (а) Реченица је *говорна јединица* („*Außrung*“). (б) Она почива на *узајамности учесника сјоразумевања* („*der Sprechende*“ — „*der Hörende*“). (в) Чини *заокружену целину* („*abgeschlossenes Ganzes*“). (г) Има сопствени *смиао*⁵.

⁵ К. Brugmann, *Verschiedenheit der Satzgestaltung nach Massgabe der seelischen Grundfunktionen in den indogermanischen Sprachen*, *Berichte über die Verhandlungen der sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig, Philologisch-historische Klasse*, Bd. 70, Heft 6, Leipzig 1918, 16. Исп. такође, В. Delbrück, *Vergleichende Syntax der idg. Sprachen*, I, Straßburg 1893, 75.

Б. Делбрик чини још један корак даље: указујући на двочлани карактер реченице (о опозицији двочланост: једночланост исп ниже 2.3.2.)⁷, он указује на тај моменат као на дистинктивни фактор у односу на „Äußerung“⁸.

1.2.3.2. Г. Габеленц на прво место истиче „животну самосталност“ реченице („Die erste eigenlebige Einheit der Sprache“). То је за њега „граматички формиран говор“⁹, за разлику од „апсолутног“ исказа, који не зна за могућност „синтаксичког повезивања“.

1.2.3.3. То је значајна одлика поимања реченичне структуре, која се нпр. код Бругмана третира још увек као појам формалног састава: реченица је *јединица „експирације“* („Expirationseinheit“, исп. „breath group“ код Свита), тј. исечак фонације ограничен двома паузама („dasjenige, was von zwei Pausen eingeschlossen ist“).

1.2.3.4. Меје у својој дефиницији са почетка овог века углавном понавља све најбитније моменте истакнуте у претходно приказаним учењима: (а) то је артикулациона јединица, (б) њена унутрашња организација носи граматичка обележја, (в) она граматички не зависи ни од каквих других момената већ је (г) довољна самој себи¹⁰.

⁷ На двочланом карактеру реченице инсистирају многобројне дефиниције, од класичних времена до данас. Исп. о томе, од истог аутора, *Две класичне теорије исказа у науци новог века*, Зборник МСЦ IV, Београд 1974. Посебан значај оваква теорија добија у радовима В. Вунта, W. Wundt, *Völkerpsychologie, erster Band — Die Sprache, Zweiter Teil*, Leipzig 1904, 245: „...den Satz... können wir definieren als den sprachlichen Ausdruck für die willkürliche Gliederung einer Gesamtvorstellung in ihre in logische Beziehungen zueinander gesetzten Bestandteile“.

На слично схватање упућује и дефиниција А. Белића: „Реченица је најпростија и најмања говорна целина у којој се слободном и увек друкчијом везом појмова нешто ново о њима износи“, *О језичкој њрироди и језичком развоју*, 174. М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд 1974², 2—4, уноси у ову дефиницију једну допуну која се тиче њене форме. Исп. у истом правцу и разматрања М. Павловића, *Проблеми синтаксе и језички динамизам*, Београд 1972, 9—12.

⁸ В. Delbrück, *Einleitung in das Sprachstudium*, Leipzig 1893, 137.

⁹ G. von der Gabelenz, *Die Sprachwissenschaft, ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse*, Leipzig 1901; „Sprache ist Rede...“, 317; „Diese ist entweder grammatisch geformt oder ungeformt. Die geformte ist entweder ein vollständiger Satz oder kein vollständiger Satz. Letzteren Falles ist sie entweder ein zur Ergänzung aufforderndes Bruchstück eines Satzes — eliptisch, — oder sie lehnt die syntaktische Verknüpfung formel ab, ist absolut“, 322.

¹⁰ A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, Paris 1903, 326: „...une ensemble d'articulations liées entre elles par certains rapports grammaticaux et qui ne dépendant grammaticalement d'aucun autre ensemble se suffisent à elles mêmes“.

1.2.4. Даља истраживања у науци нашег века крећу се различитим правцима.

1.2.4.1. У директном наслону на раније теорије формирао је своје учење о реченици Ј. Рис. За њега је то *минимална грамајички формирана јединица говора*. Семантичко-функционална природа реченице огледа се у томе што она *свој садржај износи у односу према стварности*¹¹.

Сличне погледе изражава велики совјетски слависта В. В. Виноградов¹².

1.2.4.2. Рисова интерпретација намеће питање: шта значи *изражавати садржај*. Мислим да овај појам није могуће свести на Бругманову „експирацију“ (1.2.3.3.) јер ову језичким знаком чини тек „артикулација“ (повезивање са смислом). Уместо коментара упућујем на интересантну дефиницију реченице коју даје Е. Херман¹³: реченица је „језичко преобраћање једне или више представа у исказ“ („Aussage“). Т. Калепки у том смислу говори о реченици као „најмањој целини саопштавања“ („das kleinste Mitteilungsganze“)¹⁴.

Сматрам врло значајним указивање на улогу језичког знака у транспозицији „значења“ („представе“) у „информацију“ („саопштавање“).

1.2.4.3. Ако Бругманов појам „смисла“ (1.2.3.1.) протумачимо у духу истраживања К. Билера, мислим да ћемо се приближити објашњењу проблема постављеног у претходној тачки. Билер, наиме, сматра да су реченице говорне јединице које карактерише *цильносћ*, јер оне служе извесној сврси („Sätze sind Zweckgebilde, erfüllen gewisse Leistungen“). То је, по његову схватању, једна од основних карактеристика реченице (Реченице су „die einfachen, selbständigen, in sich abgeschlossenen Leistungseinheiten oder kurz: die Sinneinheiten der Rede“)¹⁵.

¹¹ J. Ries, *Was ist ein Satz*: Beiträge zur Grundlegung der Suntax III, Prag 1931, 99: „Ein Satz ist eine grammatisch geformte kleinste Redeeinheit, die ihren Inhalt im Hinblick auf sein Verhältnis zur Wirklichkeit zum Ausdruck bringt“. Исп. и дефиницију Ј. Вуковића: „Реченица је грамајички конституисана, појмовно, смисаоно и интонационо заокружена јединица говора...“, *Основи за савремену обраду српскохрватске реченице*, Радови АНУБиХ XXXL, Сарајево 1970, 70.

¹² АНСССР, Институт руског језика, *Грамајика руског језика II*, Москва 1960, 65: „Предложение — это грамматически оформленная по законам данного языка целостная единица речи, являющаяся главным средством формирования, выражения и сообщения мысли“.

¹³ J. Ries, *цпй. д.* 214.

¹⁴ J. Ries, *цпй. д.*, 215.

¹⁵ K. Bühler, *Kritische Musterung der neueren Theorien des Satzes*: Indogermanische Jahrbücher 6, 1919, 1—20.

Од прворазредног значаја је и Билерова опаска: реченица није „веза представа“ већ „веза значења речи“¹⁶.

1.2.5. Према томе, говор као „артикулисана“ „експирација“ јесте људска активност чији је циљ: *преобраћање (транспозиција) „значања речи“ у саопштење (информацију)*. Јединице говора одликују се самосталношћу у односу на друге такве јединице. Та самосталност, према цитираним схватањима, огледала би се у више праваца: у „експирацијској“ заокружености („ограничена двема паузама“), као и граматичкој организованости и независности.

Ради прецизирања појма „граматичке организованости“ навешћу на први поглед чудну формулацију Ј. Јункера: реченица је рашчлањена целина на елементе који зависе од једнога, што значи да је та целина *изоцентрична* („eine zentrierte Gestalt“)¹⁷.

1.2.6. О. Јесперсен и Л. Блумфилд из комплекса реченичних особина посебно издвајају „експирацијску“ перспективу Бругманову и покушавају да на тој формалној основи изграде дефиницију.

Према дефиницији првога од њих, реченица се одликује потпуношћу и самосталношћу, што се тумачи као самостални изговор¹⁸.

За Л. Блумфилда реченица је свака лингвистичка форма у „апсолутној“ позицији, а то опет значи: самостално изговорена¹⁹.

¹⁶ K. Bühler, *Vom Wesen der Syntax: Idealistische Neophilologie*, Festschrift für Karl Vossler, Heidelberg 1922, 56.

¹⁷ У истом смислу могу се тумачити схватања односа у реченици код С. Карцевског, фн. 21. Мислим ипак да пропозитивна структура реченице има друкчија обележја од синтагматске структуре њених делова. „Пропозитивни“ код мене има лингвистички смисао: у питању је, као и код синтагме састављене од више речи, скуп више (номинативних или деиктичких) денотација са обележеним узајамним односима. Код синтагматске структуре то су односи зависности, а код реченице — то је узајамност у остварењу двају различитих функционалних принципа: денотативног и информативног, који свој израз налази у конгруенцији. Синтагматска конгруенција друкчија је већ и по томе што укључује и падежне ознаке, које код реченичне конгруенције нису релевантне: Девојчица постаје *лејша* / *лејшом*: *лејша* девојчица. Словенски језици се према овоме односе различито, но ирелеванција падежних ознака у реченичној конгруенцији мање-више свуда се показује.

¹⁸ O. Jespersen, *The Philosophy of Grammar*, London 1928, repr. 1968¹⁰, 307: „A sentence is (relatively) complete and independent human utterance — the completeness and independence being shown by its standing alone or its capability of standing alone, i.e. of being uttered by itself“. Извесне елементе оваквог схватања налазимо у теорији реченице Р. Катичића, *Jezikoslovni ogledi*, Загреб 1971, 67. и д.

¹⁹ L. Bloomfield, *Language*, 1933, repr.: London 1970¹¹, 170: „When a linguistic form occurs as a part of a larger form, it is said to be in *included position*; otherwise it is said to be in *absolute position* and to constitute a *sentence*“.

1.2.7. Средњи пут између Јесперсена и Блумфилда, на једној страни, и европских лингвиста, на другој, обележавају теорије које у основи значе даљи развој схватања Г. Габеленца (1.2.3.2.) и Б. Делбрика (1.2.3.1.) о принципској разлици између реченице и неструктурираног исказа.

1.2.7.1. Поновно рођење та мисао доживљава у совјетској лингвистици, где су међу њеним заговорницима и таква имена као Л. В. Шчерба, А. М. Пешковски, Л. А. Булаховски и др.²⁰

Према Пешковскоме, у питању су две различите лингвистичке јединице. Заједничко им је то што обе служе „изражавању мисли“. Прва од њих је *фраза*, „ритмичко-мелодијска јединица“, а друга *реченица*, „формална јединица у ужем смислу речи“^{20а}.

1.2.7.2. Европској науци та идеја поново је презентирана преко учења С. Карцевског²¹. Фраза је по њему „актуализована јединица комуникације“ која „нема сопствене граматичке структуре“: њено структурно обележје је интонација. Реченица („proposition“) је „синтагма, тј. бинарна *структура* чији се чланови налазе у међусобном односу *дејтерминанда* и *дејтерминанџа* („*déterminé*“ — „*déterminant*“, исп. 1.1.7.2.). Али за разлику од *атрибутивне синтагме*, реченица је *предикативна синтагма*; ова њена својства потичу од *временско-модалних обележја дејтерминације*.

1.2.8. На крају овог прегледа неопходно је поменути тзв. актуалну перспективу реченице²². Њеним формалним изразом сматрају се — распоред елемената и интонацијска својства. У тој тачки „фразна“ и „актуална“ структура као да се преплићу.

²⁰ В. Виноградов, *цит.* д., 84. Виноградов не прихвата таква схватања али су она заступљена у *Грамајници* истог института из 1970, под редакцијом Н. Ю. Шведове, 541, (*высказывание : предниозсение*).

^{20а} А. М. Пешковский, *Русский синтаксис в научном освещении*, Москва 1928^а, 542.

²¹ S. Karcevskij, *Sur la phonologie de la phrase*, TCLP IV, 1931, 189: „La proposition est une *syntagme*, c'est-à-dire une structure binaire dont les termes se rapportent comme déterminé (T) à déterminant (T')... Mais c'est une *syntagme prédictif*... La personne parlante est présente dans la proposition, puisque le T' d'une *syntagme prédictif* est déterminé vis-à-vis de la notion de mode...; d'autre part, il est déterminé vis-à-vis de la notion de temp...“; 190: „La phrase est une unité de communication actualisée. Elle n'pas de structure grammaticale propre. Mais elle possède une structure phonique particulière qui est son *intonation*“.

²² V. Mathesius, *O tak zvaném aktuálním členění větěném*, SaS 5, 1939, 171—184; — *Čeština a obecný jazykozpyt*, Praha 1947, 234—242; — И. П. Распов, *Актуальное членение предложения*, Уфа 1961. (са богатом библиографијом).

1.2.9. У резимеу горњег прегледа покушаћемо дефинисати проблеме о којима ћемо расправљати на следећим страницама.

(1) Већина научника се слаже да је овде у питању минимална самостална јединица говора, тј. споразумевања.

(2) Њен садржај чине значења речи из којих је састављена.

(3) Посебно је питање којим путем значења речи постају предмет споразумевања, тј. на који се начин врши транспозиција тих значења у саопштење, информацију.

(4) Пажњу треба посветити унутрашњој изградњи и формалној структурираности ове јединице језика.

(5) Да ли је у питању једна или више различитих јединица са посебним обележјима — такође је интересантан проблем.

1.3.0. У дискусији о тим проблемима мислим да је најбоље поћи од примера. Представљам извештај број њих и покушаћу, поредећи их, да дођем до основних карактеристика минималне јединице говора.

1.3.1. Први пример. Прометна градска улица. На прелазу један од пешака продукује следећи фонациони низ:

(1) — *Аушо!*

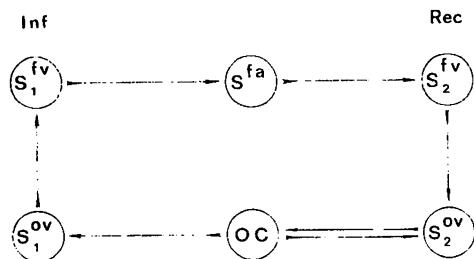
Остали ће обратити пажњу на аутомобил и убрзати кораке преко коловоза, или се зауставити на плочнику. У групи људи обухваћеној догађајем дошло је до споразумевања.

За лингвистичку анализу од значаја су следећи моменти. (1) Свим учесницима споразумевања подједнако је позната изговорена група звукова. (2) Предмет споразумевања био је у аперцептивном пољу свих учесника. (3) Фонациони низ представља назив предмета у основној форми без ознака функције.

За даља објашњења потребни су нам посебни термини. Минимални акт споразумевања назваћемо *комуникативним циклусом*. Њега чине следећи фактори: учесници споразумевања, тј. *комуникативна група*, говорник, тј. *информант*, (Inf) и саговорничка група, тј. *реципијент* (Rec); знак као средство споразумевања (S), и на крају предмет споразумевања (OC). Лингвистички знак врши двојаку функцију. На једној страни њиме је назван предмет споразумевања, а на другој он је на неки начин утицао на реципијента. Оно прво назваћемо *денотацијом*, а друго *информацијом*. Централни проблем је однос те две функције знака.

У нашем примеру названи предмет је присутан у ситуацији споразумевања. У таквим условима денотација је истовремено и акт информације. Ако услове који омогућују споразумевање назовемо „комуникативним колом“, примећујемо да улогу комуникативног кола овде има

ситуација споразумевања, која обједињује учеснике и предмет спора-
 зумевања: она омогућује да називање предмета постане истовремено и
 обавештавање. Такав акт називања предмета назваћемо *непосредном*
 (директним) *денотацијом*. На скици 2. приказана је схема непосредне
 денотације која има информативну функцију:

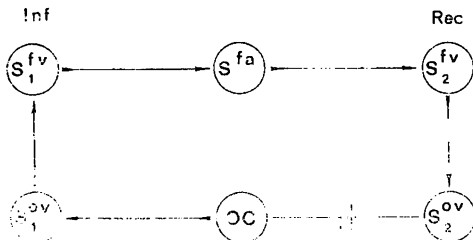

Скица 2. Комуникативно коло са непосред-
 ном денотацијом. Символи: f — знаковна
 форма, o — знаковни садржај, v — вир-
 туелни, a — актуализовани.

1.3.2. Други пример. У тихој улици без аутомобилског саобраћаја
 један од пролазника продукује идентичан фонациони низ као (1). Неки
 се осврну на њега. Према изразу лица закључују да се не шали. Прод-
 дужавају свој пут... Већина се и не осврће. — Комуникативни циклус
 није довршен (комуникативно коло није успостављено).

Уочавамо следеће моменте. (1) Свима присутним позната је реч
 изговорена у тој ситуацији, познају њено опште значење. (2) Названи
 предмет или група предмета, нису присутни. (3) Реципијентска група
 не зна о којем је конкретном предмету реч. (4) Смисао фонације није
 одгонетнут.

Комуникација се није могла обавити зато што у „комуникативном
 колу“ недостаје сегмент S_2^{ov} —OC. Схематски приказ дајемо на скици 3.

Скица 3. Непотпуно комуникативно коло

Скица нам јасно показује да је за успостављање „кола“ неопходно постојање две паралелне везе на релацији Inf—Rec: једна је на плану форме (S_1^{fv} — S^{fa} — S_2^{fv}), а друга на плану садржаја знака (S_1^{ov} —OC— S_2^{ov}).

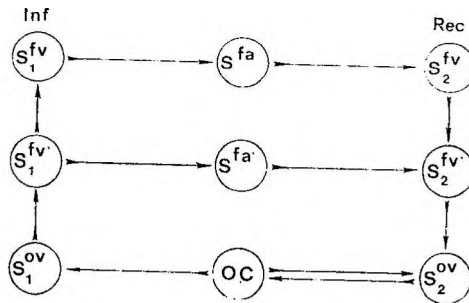
Најбитнија разлика између ова два примера јесте у врсти денотације. Директна денотација затвара комуникативно коло, а називање одсутног предмета, *индиректна денотација* није довољан услов за то, већ захтева допунске факторе.

1.3.3. Трећи пример. Улицом шетају тата и синчић. Пролази аутомобил. Тата продукује следећи фонациони низ:

(2) — *Овај ауто је „Москвич“.*

Синчић добро осмотри ауто уз коментаре. — Комуникативни циклус је довршен.

Уочавамо следеће моменте. (1) Као и у претходна два примера, саговорник разуме опште значење употребљених речи, што значи да чланови комуникативне групе подједнако владају језичким кодом. (2) У денотационој структури исказа разликујемо два номинатора (ауто — „Москвич“) и два деикса (овај, је). (3) Предмет денотације је присутан. (4) Једним од номинатора предмет је непосредно назван. (5) Другим од њих подведен је под одређену класу предмета, категоризиран. Комуникативни циклус са номинацијом и категоризацијом приказујемо на скици 4.

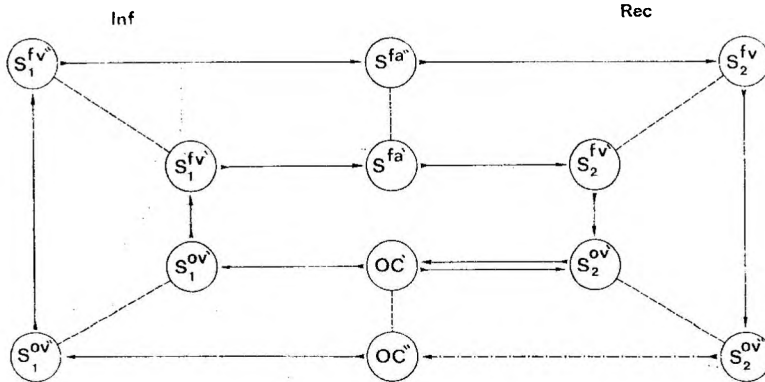
Скица 4. Комуникативни циклус са директном денотацијом и категоризацијом

Сличну би структуру имао комуникативни циклус исказа: Овај ауто је леп, Ти си мој тата, Ова улица је прљава и сл.

1.3.4. Четврти пример. Претпоставимо да је синчић у коментару из 1.3.2. рекао тати:

(3) — *Овакав ауто видео сам и јуче.*

Примећујемо следеће моменте. (1) Комуникативна група влада идентичним кодом. (2) У структури исказа има више деикса итд., и два номинатора (*аудио* — *видео*). (3) Прва номинација је директна, а друга индиректна. (4) Комуникативно коло затвара директна номинација. (5) Тиме је успостављен комуникативни циклус, у који се укључује и индиректна денотација (в. скицу 5).

Скица 5. Комуникативни циклус са комбинованом денотацијом (директна и индиректна номинација)

1.3.5. Пети пример. Претпоставимо да у својим коментарима синчић каже:

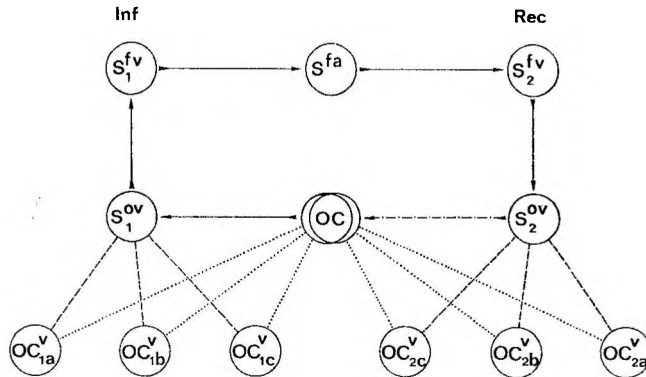
(4) — *Јуче сам видео и коња.*

Овде примећујемо следеће. (1) Код је и у овом случају заједнички: учесници познају опште значење изговорених речи. (2) Ниједан од номинатора (*коња* — *видео*) не именује присутни предмет споразумевања. (3) Рес нема могућности перципирања предмета о којем је реч. (4) Комуникативни циклус успоставља се на нивоу општег искуства. (5) Рес на основу тога реконструира слику предмета (в. скицу 6).

1.3.6. На који начин се затвара „комуникативно коло“ при индиректној денотацији? При директном називању предмета то је омогућено, видели смо у 1.3.1., ванлингвистичким факторима, моментима који леже у ситуацији споразумевања. Стога се комуникативни циклус успоставља независно од тога да ли постоје неки граматички или лексички показатељи.

У 1.3.5. ту улогу по неопходности преузимају извесни лингвистички фактори. То је пре свега прилог *јуче*. Али има и извесних граматичких

ознака са истом функцијом: (1) перфектом се упућује да се *ситуација* у којој *егзистира предмет споразумевања* не поклапа са *ситуацијом споразумевања*, тј. да јој претходи; (2) обликом 3. лица указује се на *однос њога предмета према Inf и Rec*, и то у овом случају у негативном смислу: предмет споразумевања није идентичан ниједан од њих.

Слика 6. Комуникативни циклус са индиректном денотацијом

1.3.7. Индиректна денотација, према томе, захтева уношење у структуру исказа таквих елемената који ће указивати на однос ситуације у коју је смештен предмет споразумевања према ситуацији у којој се тај процес одвија, и на другој страни, који ће указивати на однос предмета према учесницима споразумевања. Ту везну улогу међу факторима комуникативног кола назваћемо *трансизитивном* функцијом.

1.3.8. Обратићемо сада пажњу на форму исказа.

1.3.8.1. Шести пример. Претпоставимо нпр. да се у нашим замишљеним дијалозима ради о двогодишњем дечаку (слично би се понашао и странац који недовољно влада језиком). Уместо фонационог низа (4) он ће, будући да није у стању дати своје коментару пуну форму, продуковати отприлике:

(5) *Види — ђиха-ђиха.*

Отац претпоставља да он меша коња и ауто и покушава да му објасни разлику. — Комуникативни циклус није довршен услед неидентичног кода.

С познатом упорношћу дечјом, малиша ће вероватно и даље инсистирати да га разумеју, па ће своју фонацију допунити:

(6) — *Види — ђиха-ђиха — дека.*

Са нешто знања о дечјој психологији и сопствене интелигенције, тата ће можда коначно разумети. Али ће највероватније ипак мислити да су то дечје ћуди и да дечак изражава жељу да сместа оде свом деки да би видео коња. Можда ће у том случају следити још један покушај несхваћеног јунака:

(7) — *Види — ђиха-ђиха — дѐка — суїла!*

Ако зна да *суїра* значи свако друго време осим садашњег, тата ће најзад схватити да мали не иде за својим хировима већ за асоцијацијама: хоће да саопшти да је видео коња код деке кад је тамо био. — Комуникативни циклус је најзад стигао до краја јер је коло затворено.

1.3.8.2. Седми пример. Претпоставимо да поред тате дечака прати још нека особа која није тако блиско упозната са дечаковим доживљајима код деке. — За њу комуникативно коло може бити успостављено тек уз татине коментаре (сетимо се наше немоћи да се споразумемо с с малом децом наших познаника без помоћи одраслих, док међу њима то иде са лакоћом).

1.3.9. Ипак је значајно указати на двојаки карактер транспозиције. У извесним случајевима (у првом реду када учесници споразумевања поседују висок степен уједначености искуства у вези с предметом споразумевања) улогу транспозиције може преузети квантитативни фактор: проширење денотативне структуре исказа (дечак 1.3.8.1. у исказ уводи нове речи)³. Но овај екстензивни пут споразумевања по правилу се ређе примењује. Уместо инсистирања на заједничком искуству (које није увек од помоћи) говорнику стоје на располагању економичнија и ефикаснија средства: денотатори (номинатори и деикси) допуњују се системом граматичких морфема.

1.3.10. Улогу граматичких организатора исказа ипак немају ни у словенским језицима искључиво афиксалне морфеме: већ „сутла“ (7) има извесну граматичку вредност. У свести саговорника изазива сећање на ситуацију у којој је дечак видео коња, те према томе има транспозитивну улогу (1.3.7.).

Но словенски језици ипак располажу системом афикса као довољним минимумом организације исказа у чијим се оквирима врши транспозиција индиректне денотације у информацију. Такав минимум представља коинциденција два типа граматичких обележја укључених у денотативну структуру исказа: ознаке времена и лица.

³ K. Bühler, *Vom Wesen der Syntax*, 78—79.

Ови фактори дају исказу обележја „самосталности“, „потпуности“ итд. Она може, али не мора, значити и „експирациону“, тј. артикулационо-интонациону и граматичку самосталност.

1.3.11. У језику, према томе, постоје *две различите врсте исказа*.

(1) Искази у чији састав поред елемената са денотативном — номинативном и/или деиктичком — функцијом, по неопходности улазе и лингвистички фактори транспозиције денотативне функције у информативну, тј. фактори успостављања комуникативног циклуса. Видели смо да су то ознаке лица и времена (или пак лексичка средства која их замењују).

(2) Искази у чији састав могу улазити искључиво номинативно-денотативни или деиктичко-денотативни фактори.

Служећи се терминима А. Белића и М. Стевановића, (1) *исказ са денотативном и транспозитивном структуром смањраћемо реченицом*, (2) *исказ са денотативном структуром, а без транспозитивне*, назваћемо једноставно *исказом*.

1.3.12. Оба типа исказа могу имати сложену денотативну структуру, комбиновану од више номинатора и деикса. У том случају се јавља потреба за факторима граматичке организације ове структуре, тј. потреба за уређењем међусобних односа међу номинаторима и/или деиксима. Показатељи синтаксичких односа међу елементима те структуре јесу ознаке синтаксичких функција речи, тзв. *релатори*. Служба релатора припада у првом реду падежним функцијама.

То би значило да су релатори обележја денотативне структуре, за разлику од транспозитивних ознака, које обележавају односе садржаја денотације према спољашњим факторима. Ознаке са таквом функцијом назваћемо *индикаторима*. Распознајемо, према томе, три врсте функција: денотацијску, релацијску и индикацијску. Свака од њих има посебна обележја на формалном плану.

1.3.13. Али поред *транспозитивних индикатора* постоје сличне ознаке семантичке вајације денотата (шпр. граматички број и род, придевски вид и градација, глаголски род и вид итд.). Стога морамо разликовати транспозитивне и *денотативне индикаторе*. Према томе: грађу денотативне структуре исказа чине следећи чиниоци: (1) функција и денотације (лексичка грађа), (2) релатори и денотативни индикатори и (граматичка грађа).

1.3.14. По страни остављамо *ознаке модалитета, артикулационо-интонациону структуру*, као и *распоред* денотативних функтора у линеарном низу. Улога ових фактора исказа не чини предмет нашег рада.

Ако бисмо хтели укратко формулисати задатак наших истраживања на овом месту, можемо рећи: то је покушај типологије денотативно-информативне структуре словенске просте реченице²¹.

2

2.1.1. Почети рада на савременој типологији просте реченице падају у задњу деценију прошлог столећа²⁵. Двадесетих година овога века истраживања се интензивирају. Е. Сапир израђује логички конципиран систем „основних реченичних форми“²⁶. В. А. Богородицки јавља се са тезом о три типа реченица²⁷. Деценију касније К. Билер поставља теорију о „реченичним схемама“ („Satzschemata“)²⁸. У исто време започиње В. Г. Адмони своја истраживања „реченичне типологије“, тј. „логичко-граматичких типова“ реченице²⁹. Х. Бринкман комбинује лексичко-граматичке критерије са логичко-семантичким, те долази до учења о четири реченична „модела“: процесуални, акциони, придевски, именички³⁰. И већи број других истраживача ради у оквиру ове методолошко-теоријске оријентације³¹.

²⁴ О „фразној“ и „комуникативно-интенционој“ структури исказа овде нећемо говорити. Модалитет, по неким схватањима битно обележје реченичне структуре, мислим да не улази у релевантна обележја реченице како се овде третира. Но о томе другом приликом. Засад се може упутити на дискусију о питању постојања типизираних форми нереченичних исказа о којој извештава Р. Зимек у наведеном раду. Допринос београдске лингвистичке школе у овом правцу представља несумњиво добру основу за даљи рад. Исп., М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд 1974², 105—117, и тамо наведену литературу.

²⁵ С. Svedelius, *L'analyse du langage appliquée à la langue française*, Upsala 1897; — исп. о томе: W. Admoni, *Der deutsche Sprachbau*, Leningrad 1972², 232.

²⁶ Е. Sapir, *Language. An Introduction to Study of Speech*, New York 1921, цит. према нем. преводу: *Die Sprache*, München 1961, 41. („Satztypen“), 84. („Satzmuster“.)

²⁷ В. А. Богородицкий, *Общий курс русской грамматики*, М.-Л. 1935², 213.

²⁸ К. Bühler, *Sprachtheorie*, Jena 1934, 251—255.

²⁹ W. Admoni, *Der deutsche Sprachbau*, 231—245.

³⁰ H. Brinkmann, *Die deutsche Sprache. Gestalt und Leistung*, Düsseldorf 1962, 508, 574:

- 1) „Vorgangssatz“: Er schläft
- 2) „Handlungssatz“: Er liest das Buch
- 3) „Adjektivsatz“: Er ist fleissig
- 4) „Substantivsatz“: Er ist Lehrer.

Исп. такође, *Satzprobleme: Wirkendes Wort* 3, 1957/58, 137.

³¹ Преглед ранијег рада даје Бринкман, *Die deutsche Sprache...*, 510—514. Исп. такође, L. Weisgerber, *Grundzüge der inhaltbezogenen Grammatik*, Düsseldorf 1962²; — *Die sprachliche Gestaltung der Welt*, Düsseldorf 1962²; — *Satz und Wort im heutigen*

2.1.2. Друга теоријска линија у овој области води женевској школи као свом исходишту, но има врло кривудава развојни пут јер повезује различите лингвистичке школе. Тако Л. Тенијер³² и Ж. Фурке³³ за полазну основу узимају тезу о тзв. валенцији речи (ова се идеја додирује са учењима о дистрибутивној репартицији или функционалној вредности). Глаголско-„актантско“ језгро реченице по Тенијеру чини „neud central“³⁴, структурну окосницу, којој се придодују околносне ознаке („circumstants“)³⁵. Ч. Фриз³⁶ ставља у исти ред Тенијерове „актанте“ и околносне одреднице, схватајући их као систем реченичних позиција („uses“)³⁷. Позицијама одговарају лексичко-граматичке класе речи. На тој основи он гради концепцију о структурним реченичним моделима („structural patterns of sentences“)³⁸. Г. Хелбиг, са својим сарадницима, радећи на систематизи „реченичних модела“ („Satzmodelle“)³⁹, такође полази од глаголске валенције.

Deutsch, Düsseldorf 1967; — *Die ganzheitliche Behandlung eines Satzbauplanes*, Düsseldorf 1962; — P. Grebe, *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache* (Der grosse Duden), Mannheim 1971; — J. Erben, *Abriss der deutschen Grammatik*, Berlin 1964⁷. Исп. такође, O. Naes, *Versuch einer allgemeinen Syntax der Aussagen: Das Ringen um eine neue deutsche Grammatik*, Hrsg. H. Moser, Darmstadt 1962.

³² L. Tesnière, *Elements de syntax structurale*, Paris 1969², 102—115. Исп. о томе, М. Ивић, *Праци у лингвистици*, Љубљана 1975³, 188.

³³ Исп., J. Fourquet, *Aufbau der Mitteilung und Gliederung der gesprochenen Kette*: Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung 2, 1965; — *Prolegomena zu einer deutschen Grammatik*, Düsseldorf 1970.

³⁴ Цит. д., 15.

³⁵ Tesnière, 102.

³⁶ Ch. Ch. Fries, *The Structure of English*, London 1963².

³⁷ Исп. „functions or uses“, Fries, 78.

³⁸ Fries, 146. и д.

³⁹ G. Helbig — J. Buscha, *Deutsche Grammatik*, Leipzig 1972, 554—558. Разликује 10 основних модела: 1. без актаната: Es blitzt; 2. са једним факултативним актантом: Es regnet (Blüten); 3. са једним облигаторним актантом: Die Pflanze geht ein; 4. са једним облигаторним и једним необлигаторним: Die Mutter kauft (Milch) ein; 5. са једним облигаторним и два необл.: Die Mutter erzählt (den Kindern) (eine Geschichte); 6. са једним облигаторним и три факултативна: Der Schriftsteller übersetzt (das Buch) (aus dem Russischen) (ins Deutsche); 7. са два облигаторна актанта: Der Direktor erwartet seine Gäste; 8. са два облигаторна и једним факултативним: Der Schüler beantwortet (dem Lehrer) die Fragen; 9. са два облигаторна и два факултативна актанта: Der Referent bittet (die Zuhörer) (für diesen Zwischenruf) um Verständnis; 10. са три облигаторна актанта: Der Meister nannte die Frau eine gute Arbeiterin.

2.1.3. По страни од две методолошке оријентације стоји учење З. Хариса⁴⁰. Полазећи од трансформативне методе, он долази до значајног открића о синтаксичкој еквиваленцији. Одатле следи да се може говорити о реченичним класама са заједничким инваријантним језгром.

2.2.1. У славистичкој науци рад на анализи и типологији реченичних структура такође је врло интензиван. Ова истраживања по правилу су комбинована са изучавањем тзв. реченичне парадигматике (теоријске дисциплине која је у славистици доживела посебан замањ⁴¹).

Напори у обе области одликују се хетерогеношћу како схватања тако и терминолошких система. Е. А. Седельњиков нпр., почетком шездесетих година, говори о „реченичним моделима“⁴². Најзначајније име совјетске лингвистике на овом пољу, Н. Ј. Шведова, усваја Билеров термин „реченична схема“, додајући му појам регуларне реализације⁴³. Сличне термине углавном срећемо и код чешких лингвиста⁴⁴: „реченични модел“ (и „větný vzorec“), „реченична схема“, „реченични тип“ итд.⁴⁵.

Сваким од ових термина означене су код појединих аутора реченичне инваријантне структуре различитог ранга и профила. При коинциденцији више њих (нпр. тип-модел), један се примењује на класе нижега реда које се издвајају у оквирима ширих категорија (нпр. модел обухвата више типова или сл.). Регуларна реализација Н. Шведове представљена је као „непарадигматска варијација“ схеме⁴⁶.

2.2.2. За наш језик мислим да су погодни термини *структурни модел* и *граматички тип* реченице, у чијим оквирима је могуће разли-

⁴⁰ Z. Harris, *Co-occurrence and Transformation in Linguistic Structure*, Language 33, 1957, 283—340. Препт.: *Syntactic Theory* 1, ed. by F. Housholder, Penguin Books Ltd., Harmondsworth, Middlesex, England, 1972, посебно стр. 182—183. Исп. такође, *String Analysis of Sentence Structure*, The Hague 1964², 27. и д.

⁴¹ М. Ивић, *Цит.* д.

⁴² Исп., Е. А. Седельњиков, *Еще о синтаксической теории*, ВЯ 1/1961, 73—82.

⁴³ Најбоље разрађена, ова теорија је представљена у граматици АНСССР; исп., *Грамматика современного русского литературного языка*, под. ред. Н. Ю. Шведовой, Москва 1970, 546. и д. Исп. такође, *Основы построения описательной грамматики современного русского литературного языка*, Москва 1966; — Н. Ю. Шведова, *Парадигматика простого предложения в современном русском языке*: Русский язык — грамматические исследования, 3—77; — Г. А. Золотова, *Очерк функционального синтаксиса русского языка*, Москва 1973, 124—297.

⁴⁴ Fr. Daneš, *Syntaktický model a syntaktický vzorec*, Československé přednášky pro V mezinárodní sjezd slavistů v Sofii, Praha 1963, 115—124.

⁴⁵ R. Mrázek, *K otázce českých větných schémat a typů, zvláště neslovesných*, SaS 23, 1961, 21—35.

⁴⁶ *Грамматика...*, 546.

ковати *регуларне реализације* (Схема је графичка представа система типолошких јединица). Анализа и класификација реченица у овом смислу може се назвати *типологијом реченице*⁴⁷.

2.3.1. Досад је израђено више типолошких система словенске реченице. Приказаћу основне елементе двају од њих.

2.3.2. Најзначајније место припада систему Н. Ј. Шведове⁴⁸. Основни класификациони критериј који она примењује јесте опозиција „двосоставност“—„односоставност“⁴⁹. „Двочлане“ структуре даље су груписане према критерију „граматичке координације“ (конгруенције)⁵⁰, као и према лексичко-граматичком саставу⁵¹. Код схема где нема координације примењује се само други принцип. „Једночлане“ структуре деле се на класе према лексичко-граматичком критерију⁵². Схеме се у оквиру овако издвојених структурних класа разликују према лексичким или/и неким граматичким обележјима основног или/и придружених чланова реченице⁵³.

2.3.3. У систему Р. Зимека примењен је трансформативни метод⁵⁴. За основу класификације узимају се разнородни фактори: лексички, морфолошки и синтаксички⁵⁵. Најзначајнија дистинкција коју он чини међу моделима може се формулисати као опозиција између трансформативно корелативних и трансформативно некорелативних структурних модела⁵⁶ (3.4.4.).

⁴⁷ О два значења овога термина исп., В. Г. Адмони, *Типология предложения и логико-грамматические типы предложения*, ВЯ 2, 1973, а на другој страни, В. З. Панфилов, *Языковые универсалии и типология предложения*, ВЯ 5/1974, 3—16.

⁴⁸ Цитираћемо га према *Граматици*.

⁴⁹ На овај принцип скренула је пажњу М. Ивић, *Опозиција „односоставное предложение“ — „двосоставное предложение“*, ФН 4/1965, 181—184. Исп., *Грамматика*, 1. с.

⁵⁰ Исп.: „предложения с формально уподобленными главными членами“, 548; „предложения с формально неуподобленными главными членами“, 555. Спољни израз координације јесте конгруенција.

⁵¹ Исп. стр. 548—555.

⁵² Стр. 560. и д.

⁵³ Нпр., издваја следеће схеме са координираним главним члановима: 1. схема са координацијом рода, броја и падежа (N_1-N_1), 2. са координацијом рода и броја (N_1-V_f, N_1-N_1), 3. са коорд. рода и лица (N_1-V_f), 4. броја и падежа (N_1-N_1), 5. са координацијом броја (N_1-V_f, N_1-N_1), 6. падежа (N_1-N_1, N_1-N_{n1}, N_1 это N_{n1}).

⁵⁴ R. Zimek, *Větné typu v současné ruštině z hlediska transformačné gramatiky: Otázky slovanské syntaxe II*, Брџо 1968, 229—242. Типологију безличних реченица израдила је М. Ивић, исп. рад наведен у нап. 68.

⁵⁵ Стр. 236. и д.

⁵⁶ L. с.

2.3.4. Значајна разлика између ова два система јесте третман „облигатних“ и „необлигатних“ чланова реченице. Н. Ј. Шведова — мислим с правом — сматра да ова дистинкција није релевантан критериј за типологију реченичних структура⁵⁷. Међутим, треба додати следеће: ако реченични модел не обухвата све неопходне чланове реченица изграђених на његовој основи, тада немамо права да га сматрамо *йуни*м *обрасцем* за читаву класу реченица, већ само за извешан број њих, које не прелазе оквири модела. За остале *сйрукйурни модел йредсйавља деривациону базу*, из које ће се изводити посебним поступцима.

3

3.0.1. Озбиљне замерке стављају се систему Н. Шведове стога што наводно тежи анализи формалних обележја реченице⁵⁸. Знаковна структура је, међутим, јединство форме и садржаја, те се ниједан од аспеката не може запоставити у анализи која пледира на потпуност. Полазна теза наше анализе — која се, чини ми се, може применити и на истраживања Н. Шведове, — јесте идеја о „морфолошки релевантним елементима садржаја, релација и функција“.

3.0.2. Покушају да покажем шта свака од пет теоријско-методолошких концепција формулисаних у уводним напоменама — даје за израду елементарне скице типолошког система словенске прости реченице. Емпиријска основа увек је материјал српскохрватског језика, допуњен само у изнимним случајевима по којим друкчијим примером. Рад, дакле, ни у том правцу, као ни у било којем другом, не даје крајње резултате, већ га треба схватити као прилог дискусији.

1. *Сйрукйурно-дескриптивни систем*

3.1.1. Већина досад учињених покушаја у типологији реченице полази мање-више од ове концепције. Предност њена лежи у могућ-

⁵⁷ Русский язык — грамматические исследования, Исп., на другој страни, Ј. Bauer, *Konstitutivní a fakultativní prvky větých schémat*, *Otázky slovanské syntaxe* II, 164: „Rozvíti podmětu, tj. jména v nominativu, má v postatě povahu fakultativní a nevytváří spravidla nové větné schéma...“

⁵⁸ Исп., *Сйорные войрсы ойисания сйрукйурных схем йросйого йредложени* ВЯ 4/1973, 25—36. О проблему семантичке структуре реченице исп. њен реферат на синтаксичком симпозијуму у Брну: *О соойношении граммйических и семанйических харакйеристйических йредложени*, као и на VII међународном конгресу слависта: *О соойношении семанйической и граммйической сйрукйуры йредложени*: VII международный съезд славистов. Словянское языкознание, Москва 1973, 458—483.

ности да се разликују и паралелно, у међусобној конфронтацији, посматрају формалне и садржинске структурне компоненте. Стога овај систем треба сматрати основом свих других методолошких приступа језичкој материји.

3.1.2. О *семантичкој композицији* по правилу се у тим системима говори по угледу на логичко-семантичке системе (предикативне, пропозитивне структуре итд.)⁵⁹. Вероватно је и идеја о валенцијама поникла по асоцијацији на однос функција-аргумент (функција без аргумената, функција са једним, два или више аргумената).

Комбинујући логичко-предикативне и когнитивно-предметне факторе, можемо говорити о пропозитивним структурама: акционој (агенс-акција-објект/инструмент/реципијент...), процесуалној (партиципијенти-процес-бенифицијент...), атрибуционој, релационој итд.

3.1.3. На формалном плану логичко-семантичким моделима одговарају донекле реченични модели са тзв. именском, придевском, глаголском итд. организацијом⁶⁰.

2. Функционално-дескриптивни систем

3.2.1. Елементе овога система налазимо код Н. Шведове. И у предложеном раду полази се од схватања реченице као организованог система лингвистичких знакова који врши одређену функцију у процесу споразумевања

3.2.2. Према томе, разликујемо функцију реченице као комплексног знака и функције саставних елемената, који се према општој структури односе као актуализатори. У том случају општа функција није прост збир парцијалних функција. Информативну вредност денотатори добијају, ако не у зависности од спољашњих услова, онда сједињени с транспозитивним индикаторима (1.3.10.).

3.2.3. Нудећи лингвистичка средства за обједињење чинилаца споразумевања (информант-предмет-реципијент), реченица омогућује затварање комуникативног кола и у одсуству предмета споразумевања. То је од непроцењиве важности за људско мишљење, практично деловање и друштвено понашање, јер представља предуслов за координацију

⁵⁹ Могуће је говорити о предметно-денотативној или логичкој перспективи ове компоненте. Поред радова које наводи Шведова (исп. претходну напомену), исп. Е. В. Падучева, *О семантичке синтаксиса*, Москва 1974.

⁶⁰ Делимично томе одговарају модели Х. Бринкмана.

ранијег искуства, потреба, мишљења и акције, која се тако може припремити и планирати далеко од услова на које се односи⁶¹.

3.2.4. Дијалектичко јединство компонената у реченици постиже се координацијом хетерогених садржаја, функција и њихових формалних показатеља. Постоји већи број типова структурне организације посматраних из ове перспективе.

3.2.4.1. У реченицама као ове из познатих Змајевих стихова:

(8) — *Пођем, клецнем, идем, засијајавам,
Шешалицу саиу задржсавам, —*

синтетички су обједињена три функтора: (1) номинатор предмета споразумевања, (глагол *поћи*) — обележићемо га симболом *Lx*, — транспозитивни индикатори (временска, *praes*, и лична ознака, *1.p.*), као и један денотативни индикатор (*sg*):

(8a) — *Пођем* = *Lx* (*praes-1.p.-sg.*).

Овакву реченичну организацију назваћемо *ендоцентричном*⁶². Она нема карактер пропозиције С. Карцевског (1.2.7.2.) јер се однос депенденције успоставља по правилу међу различитим денотаторима.

3.2.4.2. Вишечлана денотативна структура у принципу подразумева постојање ознака њихових међусобних односа. Ознаке синтаксичке депенденције јесу *релатори*, а то су у словенским језицима падежне морфеме (1.3.12.). То би одговарало пропозитивној структури С. Карцевског.

⁶¹ Сликвит опис ове функције језика налазимо још у Аристотеловој *Софицистици*. Име предмета у говору употребљава се уместо самог предмета из једног врло практичног разлога: овај се често не може донети на разговор (*De sophistica el.*, 165a). Г. Габеленц, цит. д., 319, поима језик као средство за одређену људску делатност.

Значајно је у овом правцу учење К. Билера о три функције језичког знака: „Darstellung, Ausdruck und Appell“, К. Bühler, *Die Axiomatik der Sprachwissenschaften*, Frankfurt/Main 1969², 116. Велики психолог Рубинштејн разликује две основне функције језика: комуникативну и сигнификативну, исп., S. L. Rubinstein, *Grundlagen der allgemeinen Psychologie*, Berlin 1973², 515. Међу лингвистима се такође срећу слична схватања. Исп., Ј. Кухарж, *О функционалном исцользовании стиркуиурных единиц языка*: Единицы разных уровней грамматического строя языка и их взаимодействие, Москва 1969, 273—277; Ј. Кућаф, *К Общей характеристике номинации*, TLP III, 1968, (функция номинативная — высказывание; чеш.: funkce pojmenovací — funkce výrovedný), 119—129. Исп. такође, Н. Д. Арутюнова, *О номинативной и коммуникативной моделях предложения*, ИАН СССР, Серия литературы и языка XXXI/1, 1972, 41—49.

⁶² Термине „ендоцентрични“ и „егзоцентрични“ исп. код Л. Блумфилда, L. Bloomfield, *Language*, 194—196.

Међутим, средства „пропозитивне“ организације денотативне структуре не играју значајну улогу у граматичкој организацији реченице.

3.2.4.3. У реченицама као:

(9) — *Ја седим*, —

денотативни функтори су један номинатор (глагол *седети*) и један деикс (заменица *ја*). Нема релацијских ознака, већ само индикатора.

(а) Транспозитивни индикатори сједињени су са номинатором на исти начин као у (8). Али и деикс носи једну од тих ознака:

(9a) — *Ја седим* = Lx_1 (1.p.-sg)— Lx_2 (1.p.-praes-sg)

У оваквим случајевима говори се обично о „формалном усаглашавању“, конгруенцији. Али ако упоредимо форму са садржајем, тј. са функцијама, примећујемо да *паралелним формама*, тј. ознакама индикације, одговара само *један елемент садржаја*⁶³: Lx_1 (1.p.)— Lx_2 (1.p.) указују заједно да је предмет споразумевања у вези са Inf.

(б) Исто се може рећи за денотативни индикатор Lx_1 (sg)— Lx_2 (sg): обе упућују да је агенс једна индивидуа.

Јасно је одатле да се индикатори употребљавају у служби која иначе припада релаторима: као ознаке унутрашње организације денотативне структуре реченице. Да би били употребљени у ту сврху, морају испуњавати следеће: (1) добијају више формалних ознака, (2) свака од њих комбинује се с једним денотатором.

Такав начин обележавања функција — више паралелних форми за једну функцију — назваћемо *мултипликативним*, а распоред тих ознака на више денотатора — *мултилатералним*. Мултипликативно-мултилатералну реченичну организацију назваћемо *егзоцентричном*.

3.2.4.4. Има више подврста такве организације.

3.2.4.1. Слична као (9) јесте и реченица:

(10) — *Он седи* = Lx_1 (3.p.-sg.-m)— Lx_2 (3.p.-sg-*praes*)

За овакве случајеве узећемо термин: *симетрична* организација.

3.2.4.4.2. У примеру:

(11) — *Цар шета* = Lx_1 (sg-m)— Lx_2 (sg-3.p.-*praes*), —

⁶³ Ова наша идеја у извесним детаљима поклапа се са схватањем С. Карцевског о асиметрији лингвистичког знака, S. Karcevski, *Du dualisme asymétrique du signe linguistique*, Cahiers F. de Saussure 14, 1956, 18. Идеје сличне нашем појму мултипликације изводи одатле Ю. К. Лекомцев, *Замечания к вопросу о двустороннем языковом знаке*, ВЯ 2, 1961, 36—41.

нема транспозитивних индикатора. Мултипликативни принцип остварен је денотативним индикатором: $Lx_1(\text{sg})-Lx_2(\text{sg})$.

3.2.4.4.3. Умножене формалне ознаке могу се комбиновати и са више од два денотатора:

$$(12) \text{ — Цар је шењао} = Lx_1(\text{sg-m})-Lx_2(\text{sg-3.p.-praes})-Lx_3(\text{sg-m-praet})$$

$$(13) \text{ — Царица је горда} = Lx_1(\text{sg-f})-Lx_2(\text{sg-3.p.-praet})-Lx_3(\text{sg-f})$$

3.2.4.4.4. Умножаваће и других, а не само транспозитивних, тј. базичних реченичних индикатора, ствара основу за интересантна формална решења реченичне структуре. Настаје могућност ликвидације примарних ознака реченичности (транспозитивних индикатора), чиме транспозитивну функцију преузимају те друге ознаке; дајемо напоре руске и српскохрватске примере:

$$(14) \text{ — Саша њриехал} = Lx_1(\text{sg-m})-Lx_2(\text{sg-m-praet}) \text{ — Саша го Саша}$$

$$(15) \text{ — Парлов чемпион} = Lx_1(\text{sg-m})-Lx_2(\text{sg-m}) \text{ — Парлов шампион}$$

$$(16) \text{ — Была зима} = Lx_1(\text{sg-f-praet})-Lx_2(\text{sg-f}) \text{ — Била зима}$$

Процес граматичког стабилизирања овакве организације реченице отвара пут за даља преструктурирања у истом правцу. За разлику од српскохрватског, у руском се у том смислу јављају типови без примарних ознака реченичне организације:

$$(17) \text{ — Зима} = Lx(\text{sg-f}) \text{ — Зима је}$$

У српскохрватском одсуство споне изазива осећај граматичке недовољности за вршење комуникативне функције, док у руском не. У р. то сведочи о активирању једног парадигматског принципа: осећај припадности одређеном реченичном моделу неутралише потребу за формалним показатељима. То је виши ниво апстракције од онога у српскохрватском.

3.2.4.5. Мултипликација формалних ознака идентичне функције подразумева парадигматски идентитет. Али овај принцип може бити поремећен из различитих узрока. Ако са горњим српскохрватским примерима испоредимо:

$$(18) \text{ — Ја и њи идемо} = Lx_{1a}(\text{sg-1.p.})-Lx_{1b}(\text{sg-2.p.})-Lx_2(\text{pl-1.p.-praes})$$

$$(19) \text{ — Ја и цар шењамо} = Lx_{1a}(\text{sg-1.p.})-Lx_{1b}(\text{sg-m})-Lx_2(\text{pl-1.p.-praes})$$

(20) — *Ти и они шейайе* = $Lx_{1a}(sg-2.p.)-Lx_{1b}(pl-3.p.-m)-$
 $-Lx_2(pl-2.p.-praes)$

(21) — *Цар и цариц шейају* = $Lx_{1a}(sg-m)-Lx_{1b}(sg-f)-Lx_2(pl-$
 $-3.p.-praes)$

примењујемо да у ознакама лица, броја и рода нема парадигматске једнакости. Друго, расподела ознака није равноправна: Lx_{1a} и Lx_{1b} у ствари заједнички учествују као јединствен члан у расподели ознака са Lx_2 као другом позицијом. Такав распоред ознака назваћемо *асиметричним*, а принцип на коме је зансован — *сврхукијурном кумулацијом* (слични су случајеви поменути у 1.1.7.2—3.). Солидну основу за теоријска разматрања кумулативних појава даје учење А. Белића о тзв. функционалним синтагмама и В. Виноградова: он то обележава термином „однородные члены предложения“⁶⁴.

3.2.4.6. Узроци који спречавају успостављање парадигматског идентитета у случајевима обраћеним у претходној тачки леже у самој структури реченичног денотата. У доњим примерима, међутим, ситуација је друкчија:

(22) — *Ми смо народ* = $Lx_1(pl-1.p.)-Lx_2(pl-1.p.-praes)-$
 $-Lx_3(sg-m)$

(23) — *Девојчица је цвети* = $Lx_1(sg-f)-Lx_2(sg-3.p.-praes)-$
 $-Lx_3(sg-m)$

(24) — *Он је мазга* = $Lx_1(sg-m-3.p.)-Lx_2(sg-3.p.-praes)-$
 $-Lx_3(sg-f)$

(25) — *Младоси су деца* = $Lx_1(sg-f)-Lx_2(pl-3.p.-praes)-$
 $-Lx_3(sg-f)$

Неслагање граматичких ознака овде је последица лексичко-граматичке условљености њихове: обележје рода код именских речи најчешће је формално-граматичка категорија која нема директне везе са грам. значењем. При коинциденцији лексичких јединица са морфолошки условљеним ознакама индикације и оних с којима се комбинују слободно, јављају се разноврсна решења, у зависности да ли ће се мултипликација заснивати на семантичким или формалним критеријима:

(26) — *Ребљинишки (были) бесстрашныи народ*⁶⁴ = $Lx_1(pl-m)-$
 $-Lx_2(pl-m-pr-aet)-Lx_{3-4}(sg-m)$

(27) — *Омладина су млади* = $Lx_1(sg-f)-Lx_2(pl-3.p.-praes)-$
 $-Lx_3(pl-m)$

⁶⁴ В. Виноградов, *Грамматика...*, 516.

$$(28) \text{ — } \textit{\text{Čas jsou peníze}}^{65} = \text{Lx}_1(\text{sg-m})\text{—Lx}_2(\text{pl-3.p.-praes})\text{—} \\ \text{—Lx}_3(\text{pl-n})$$

Такву структурну организацију можемо сматрати *немултипликативном латералном*.

3.2.4.7. Денотативна структура у себе укључује и денотацијске функторе који се не комбинују ни под каквим условима са ознакама граматичке функције. У том случају могућна су такође различита решења.

3.2.4.7.1. У реченици:

$$(29) \text{ — } \textit{\text{Čítají je úřadně}} = \text{Lx}_1(0)\text{—Lx}_2(\text{sg-3.p.-praes})\text{—} \\ \text{—Lx}_3(0)$$

ниједна од номинација није способна за мултипликативну расподелу функцијских ознака, тако да се ове комбинују са деиксом. То је проста контактна или *немултипликативна* унилатерална егзоцентрична организација.

3.2.4.7.2. У случајевима као:

$$(30) \text{ — } \textit{\text{Pejčoro je došlo}} = \text{Lx}_1(0)\text{—Lx}_2(\text{sg-3.p.-praes})\text{—Lx}_3(\text{sg-} \\ \text{—n-pret})$$

$$(31) \text{ — } \textit{\text{Pejčoro su došli}} = \text{Lx}_1(0)\text{—Lx}_2(\text{pl-3.p.-praes})\text{—Lx}_3(\text{pl-} \\ \text{—m-pret})$$

јављају се *алтернативне* могућности мултипликативног и немултипликативног типа.

3.2.5. Мултипликативна структурна организација егзоцентричног карактера каткада се јавља и у комбинацији са релаторима. То у ствари сведочи о укрштању два различита принципа организације денотативне структуре.

3.2.5.1. У примерима типа:

$$(32) \text{ — } \textit{\text{Carića postaje gordom}} = \text{Lx}_1(\text{sg-f})\text{—Lx}_2(\text{sg-3.p.-praes})\text{—} \\ \text{—Lx}_3(\text{sg-f-Instr})$$

$$(33) \text{ — } \textit{\text{Devojčica se proglašava za najlepšíu}} = \text{Lx}_1(\text{sg-f})\text{—Lx}_2(\text{sg-} \\ \text{—3.p.-praes})\text{—Lx}_3(\text{sg-f-za-Acc})$$

падежне ознаке, са или без предлога, јесу показатељи односа $\text{Lx}_2\text{—Lx}_3$. Та зависноснијска структура укључена је у општи систем мултипликативне организације, којим су обухваћене и дате номинације.

3.2.5.2. Други тип такве организације представљају случајеви као:

$$(34) \text{ — } \textit{\text{Pejčoro je leihx}} = \text{Lx}_1(0)\text{—Lx}_2(\text{sg-3.p.-praes})\text{—Lx}_3(\text{pl-} \\ \text{—Gen})$$

⁶⁵ F. Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny II*, Praha 1951, 846.

који је комбинација алтернативно-мултипликативног (3.2.4.7.2.) и релационог начина организације. Сада је релатором обележен однос Lx_1 — Lx_8 .

3.2.5.3. Најсроднији горњима јесу примери:

(35) — *Пеџ је дечака* = $Lx_1(0)$ — $Lx_2(\text{sg-3.p.-praes})$ — $Lx_8(\text{pl-m-Gen})$

(36) — *Пеџ је девојчица* = $Lx_1(0)$ — $Lx_2(\text{sg-3.p.-praes})$ — $Lx_8(\text{pl-f-Gen})$

у којима је остварена комбинација компромисне мултипликативне и релационе организације.

3.2.5.4. Различити словенски језици неједнако се понашају с обзиром на могућности комбиновања фактора мултипликативне и релационе структурне организације. Исп. нпр. руске, чешке, пољске и македонске примере:⁶⁶

— *Брати учииџель* — *Брати был учииџель/учииџелем* — *Брати будиџи учииџель/учииџелем*

— *Охоџа удачна/удачная* — *Охоџа была удачна/удачная/удачной*

— *Брат је (был) учителем* — *Брат је (был) добруџи учител*

— *Маџка је (была) здравџа*

— *Оџциек јест chirurџием* — *Оџциек стал сие chirurџием*

— *Оџциек јест старџу* — *Оџциек стал сие stabszy/starszym*

— *Пеџџре е овчџар* — *Пеџџре сџџана овчџар*

— *Мома е убџава* — *Мома сџџана убџава*

Српскохрватски очигледно представља спону између источнобалканских и осталих словенских језика.

3.2.6. Нејасан је статус таквих организационих структура као:

(37) — *Куџа је на бреџу*

(38) — *Он је из Беоџрада*

Мислим да се могу обрађивати у оквиру ендоцентричних структурних типова са проширеном релационом субструктуром (исп.: *куџа на бреџу*), мада је могуће и другачије тумачење (исп.: *он — из Беоџрада?* — али *биџи на бреџу*, *биџи из Беоџрада!*).

3.2.7. Ваџијативност мултипликативног принципа јесте чињеница од великог методолошког значаја. Она може послужити као основа

⁶⁶ Н. Шведова, *Грамаџика...*, 585—586; — F. Trávníček, *џиџи. џ.*, 845, 849—851; — D. Buttler — H. Kurkowska — H. Satkiewicz, *Kultura џезџука polskiego*, Warszawa 1973, 325—329; — Б. Конески, *Грамаџика на македонскоџи џиџераџџурен џазџик*, Скопје 1967, 261—262.

за хијерархијски сређену класификацију. Фактори који узрокују варијативност двојаког су карактера.

3.2.7.1. Они који леже у самој структури денотата (исп. нпр. 3.2.4.5—6.) омогућују позициону интерпретацију: различите денотативне функције неједнако учествују у расподели граматичких обележја. У денотативној структури исказа ове прве формирају систем *позиција*.

3.2.7.2. Транспозитивни индикатори чине језгро граматичке организације реченице. Обележје егзоцентричне структуре сложеног реченичног денотата јесте мултипликативна организација. У том односу разликујемо два типа позиција: (1) позиције мултипликативног распореда, (2) позиције зависне организације. Само први тип чини реченичну денотативну структуру у ужем смислу. Обухвата следеће три позиције.

(1) Најзначајнија је позиција у којој коинцидирају оба транспозитивна фуктора. Она се донекле поклапа са појмом *идентификација*, те узимамо симбол *P-роз*. Транспозитивни фуктори јављају се као системи формалних ознака.

(а) Први од њих може се сматрати *трансфоз. функцијором* у ужем смислу, *t-функцијор*. Формалним ознакама обележава се разлика у односима ситуације у којој се налази предмет споразумевања према ситуацији у којој се споразумевање врши: t^+ — футур, t^- — претерит, t^0 — презент.

(б) *Идентификациони, i-функцијор* обележава однос предмета споразумевања према комуникативној групи (Inf и Rec): јавља се као идентитет предмета са Inf (i^+ — 1.р.), или Rec (i^- — 2.р.), или је пак неутралан (i^0 — 3.р.).

(2) Друга позиција обухваћена је мултипликативним распоредом *i-фуктора*, а не познаје *t-фуктор*. Поклапа се са појмом субјекта, *S-роз*.

(3) Трећа је позиција мултиплицираног *t-фуктора*. У основи то је поз. екстраполираног денотативног фуктора из *P-роз*, када на његово место дође деикс, („глаголска копула“), или сл. Може се означити условним термином *комплијив, PP-роз*.

3.2.7.3. У српскохрватском језику могућ је тројак распоред *t-фуктора* у *P-роз* и *PP-роз*:

(а) прави мултипликативни распоред са парадигматским идентитетом ознака:

(39) — *Девојчица уме да чита* = $Lx_1(\text{sg-f})-Lx_2(\text{sg-3.p.-praes})-$
 $-Lx_3(\text{sg-3.p.-praes})$

(40) — *Девојчица ће да чииа*

(b) мултипликативни распоред са асиметричним временским ознакама:

(41) — *Девојчица је дошла* = $Lx_1(\text{sg-f})—Lx_2(\text{sg-3.p.-praes})—$
 $—Lx_3(\text{sg-f-praet})$

(42) — *Девојчица је њреморена*

(c) Прост контактни (комплетивни) начин организације без икаквих показатеља у PP-роз:

(43) — *Девојчица уме чииаџи* = $Lx_1(\text{sg-f})—Lx_2(\text{sg-3.p.-praes})—$
 $—Lx_3(0)$

(44) — *Девојчица ће чииаџи*

Типови (a) и (c) стоје, уопште узев, у односу факултативне алтернације. На тај начин наш језик и ту заузима међупозицију на релацији источнобалканских (исп. мак.: *Моје сака да чииа*) и осталих словенских језика.

3.2.7.4. У PP-роз i-функтор је сигнификативан као пратилац мултиплицираног t-функтора (a). Поред тога могу се навести ретки примери као:

(45) — *То сам ја* = $Lx_1(\text{sg-n})—Lx_2(\text{sg-1.p.-praes})—Lx_3(\text{sg-1.p.})$

3.2.7.5. Појам позиције како је овде конципиран не поклапа се у потпуности са појмом синтаксичке изофункционалности, јер обухвата збир сродних функција. То нарочито важи за PP-роз. Њихова општа карактеристика јесте мултипликативност и мултилатерални распоред појединих функтора. Разлике настају у типу функтора и према томе у типу обележја. Комбинативне могућности функтора допуштених у датој позицији дају основу за субкласификације. Ограничења су углавном лексичко-граматичка.

Поред два поменута функтора мултипликативној расподели подлежу и следећи:

(a) ознаке граматичког броја, *n-функтор* (n^+ — плурал, n^0 — сингулар),

(б) ознаке граматичког рода, *s-функтор* (s^+ — маскулиnum, s^- — фемининум, s^0 — неутрум). Први се јавља у свим позицијама, а други у S-роз и PP-роз.

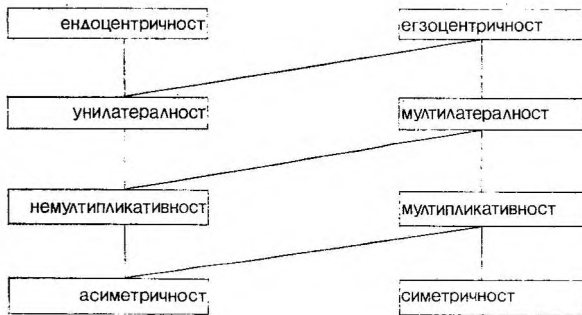
3.2.7.6. Ограничењима подлежу и могућности узајамног комбинавања индикатора у појединим позицијама. Тако су маркирани чланови i-функције инкопатибилни са обележеним s-функтором (*ја, њи: он/она/оно*).

3.2.7.7. Не можемо заобићи чињеницу да се у РР-роз јављају и неки функтори непознати другим двома. То су падежне ознаке, *с-функтори*, са предлозима, *р-фундатори*, или без њих.

Исто тако, S-роз и РР-роз познају и денотације без ознака функције. Ове неутралисане форме имају своју вредност у систему ознака и функција које чине дату позицију, иначе су несигнификативне. Мултипликативност почива на сигнификативности ознака једне функције у разним позицијама: (а) *i*-функтор у S-роз, Р-роз и каткада у РР-роз, (б) *t*-функтор у Р-роз и каткада у РР-роз, (с) *n*-функтор у S-роз, Р-роз и РР-роз, (д) *s*-функтор у S-роз и РР-роз.

Одатле следи закључак да *с*-функтор и *р*-функтор не учествују у мултипликативном распореду ознака реченичне организације: неутрална падежна форма у S-роз несигнификативна је.

3.2.7.8. Општа схема *обележавања функција* као средстава организације денотативне структуре реченице може се представити у виду опозиција представљених на табели 7.

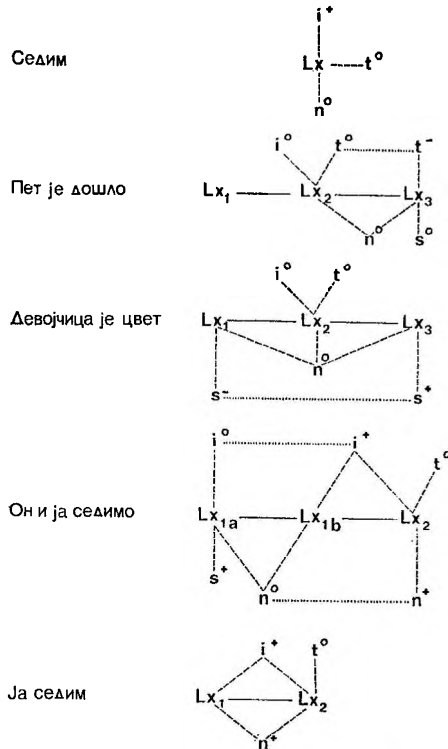

Скица 7. Типови распореда формалних ознака функција у реченици

3.2.7.9. Из горње табеле следило би да постоје следећи *интерструктурне организације реченице*:

- (1) *ендоцентрични унилатерални* (Седим)
- (2) *егзоцентрични унилатерални* (прости контактни: *Пет је дошло, Чийаји је лепо*)
- (3) *мултилатерални немултипликативни* (лексички условљен распоред: *Девојчица је цвети, То сам ја, Это — я*)
- (4) *мултипликативни асиметрични* (са структурно условљеним распоредом: *Ја и он седимо, Цар и царица шетају*)
- (5) *мултипликативни симетрични* (*Ја седим, Они седе*)

3.2.8. На основу свега можемо покушати да израдимо систем функционалних структурних модела *и*росије реченице, *F*-модела. Ови се не јављају као чисти организациони типови: различите функције у истој реченици подлежу различитим принципима обележавања; реченица је стога комбинација више типова структурне организације. У то нас уверава скица. 8.

Скица 8. Основне комбинације фун-
ктора и распоред њихових ознака у
реченичној структури

3.2.9. На следећим страницама даје се табеларни преглед структурних *F*-модела. Према 3.2.8. јасно је да морамо прецизирати критерије њихова међусобног разграничења. Ја их видим у хијерархизацији односа међу функторима денотације. Централним се може сматрати *P*-*roz*, јер се ${}_pLx$ комбинује са транспозитивним индикаторима. Друга је *S*-*roz*: ${}_sLx$ — ${}_pLx$ овде се обележава по принципу мултипликације. *F*-моделу се издвајају према *и*природи ${}_sLx$ и карактеристичним обележјима односа са ${}_pLx$.

Грамађички *тйи*ови у оквирима F-модела разликују се према грамађичким карактеристикама sLx и $ppLx$, тј. према броју индикатора у S-*poz* и PP-*poz*.

Регуларна реализација је конкретна реченица изграђена према датом моделу и грамађичком типу. Разлике међу реализацијама настају *йарађиматйском варијацијом* грамађичких функтора.

То значи да се pLx сматра *реченичком констйантйом*. Субваријација на бази алтернације pLx/\emptyset може се интерпретирати на нивоу регуларних реализација (исп. сх. sLx — *je//био je//биће* — $ppLx$ према р. sLx — *∅//был//будей* — $ppLx$). Наша класификација полази од српскохрватског језика, мада се у обзир не узимају све његове специфичности (као нпр. $pLx(t^-)$ *седех, сеђах*). Стога она има упрошћен облик: у њој не налази места општепозната карактеристика словенских језика типа $pLx(t^+)$ *йойдем* и сл. Грамађичка карактеристика pLx у таквој табели јесте непроменљиво обележје t° , а Инф или Парт перифрастичних гл. форми укључени су у PP-*poz*. На тај начин се s-функтор интерпретира као својство PP-*poz* и S-*poz* (руска система захтева његово укључивање и у P-*poz*). Језици са већим бројем временских гл. облика подразумевају друкчији третман pLx (македонски, бугарски, лужички).

У 3.2.4.5. показали смо да су за начин структурне организације реченице од значаја и „једнородни“ чланови. Ради се углавном о S-*poz* (тип. *То смо ја и брай* може се третирати као изведен). Обележићемо их терминима *мономни* и *биномни*. Истицано је више пута да се однос pLx — $ppLx$ обележава комбинацијом мултипликативног и релационог принципа. Разликоваћемо *комйлейивне* ($ppLx^\circ$), *лайералне* ($ppLx^{t,n,s}$) и *дейенденйне бимейријске* типове ($ppLx_{с,р}$), за разлику од *амейријских* ($ppLx = \emptyset$).

3.2.9.1. I F-модел: *ендоценйрични унилайерални*

Тип 1: *амейријски* (pLx^t, t, n)

(a) $pLx(i^+, t^\circ, n^+-n^\circ)$	Седим — Седимо
(b) $pLx(i^-, t^\circ, n^+-n^\circ)$	Седиш — Седите
(c) α $pLx(i^\circ, t^\circ, n^--n^\circ)$	Седи — Седе
β $pLx(i^\circ, t^\circ, n^-/n^\circ)$	Седи се//Седе
γ $pLx(i^\circ, t^\circ, n^\circ)$	Грми

Тип 2: биметријски комплејтивни ($pLx I-1 ppLx^o$)

(a) $pLx(I-1-a) ppLx(o)$	Почињем читати — Починемо читати Ићи ћу — Ићи ћемо Добро сам — Добро смо
(b) $pLx(I-1-b) ppLx(I-2-a)$	Почињеш читати — Починећу читати Ићи ћеш — Ићи ћете Добро си — Добро сте
(c) $\alpha pLx(I-1-c-\alpha) ppLx(I-2-a)$	Почиње читати — Починећу читати Ићи ће — Ићи ће Добро је — Добро су
$\beta pLx(I-1-c-\beta) ppLx(I-2-a)$	Почиње се читати // Починећу читати Ићи ће се // Ићи ће
$\gamma pLx(I-1-c-\gamma) ppLx(I-2-a)$	Добро је

Тип 3: биметријски латерални ($pLx I-1 ppLx^t, s, n$)Подтип 31 $ppLx(s^+s^-s^o, n)$

(a) $pLx(I-1-a) ppLx(s^+s^-, n^+n^o)$	Блед сам — Бледи смо Бледа сам — Бледи смо
(b) $pLx(I-1-b) ppLx(I-31-a)$	Блед си — Бледи сте Бледа си — Бледи сте
(c) $\alpha pLx(I-1-c-\alpha) ppLx(s^+s^-s^o, n^+n^o)$	Блед је — Бледи су Бледа је — Бледи су Бледо је — Бледи су
$\beta pLx(I-1-c-\beta) ppLx(s^+/s^o, n^+/n^o)$	Постаје се бледи // Постају бледи
$\gamma pLx(I-1-c-\gamma) ppLx(s^+, s^-, n^o)$	Постаје се леп — Постаје се лепа

Подтип 32: $ppLx(s^+, s^-, s^o, n)$

(a) $pLx(I-1-a) ppLx(s^+, s^-, s^o, n^+n^o)$	Ученик сам — Ученици смо Ученица сам — Ученице смо Лице сам — Лица смо
--	--

$pLx(i^+, t^0, n^+)$	$ppLx(I-32-a)$	Друштво смо
(b) $pLx(I-1-b)$	$ppLx(I-32-a)$	Ученик си — Ученици сте Ученица си — Ученице сте Лице си — Лица сте
$pLx(i^-, t^0, n^+)$	$pp(I-32-a)$	Чета сте
(c) $\alpha pLx(I-1-c-\alpha)$	$ppLx(I-32-a)$	Ученик је — Ученици су Ученица је — Ученице су Лице је — Лица су
$pLx(i^0, t^0, n^+)$	$ppLx(I-32-a)$	Тим су
$\beta pLx(I-1-c-\gamma)$	$ppLx(s^+, s^-, s^0, n^0)$	Дан је Зима је Пролеће је

Подтип 33: $ppLx(s^+-s^--s^0, n, t)$

(a) $pLx(I-1-a)$	$ppLx(s^+-s^-, n^+-n^0, t^-)$	Трчао сам — Трчали смо Трчала сам — Трчале смо
(b) $pLx(I-1-b)$	$ppLx(I-33-a)$	Трчао си — Трчали сте Трчала си — Трчале сте
(c) $\alpha pLx(I-1-c-\alpha)$		Трчао је — Трчали су
	$ppLx(s^+-s^--s^0, n^+-n^0, t^-)$	Трчала је — Трчале су Трчало је — Трчала су
$\beta pLx(I-1-c-\beta)$	$ppLx(s^+/s^0, n^+/n^0, t^-)$	Трчало се // Трчали су
$\gamma pLx(I-1-c-\gamma)$	$ppLx(s^0, n^0, t^-)$	Грмело је

Тип 4: биметријски латерално-дејенденини ($pLx I-1 ppLx^s, n, c, p$)

Подтип 41: $ppLx(s^+-s^--s^0, n, c, p)$

(a) $pLx(I-1-a)$	$ppLx(s^+-s^-, n^+-n^0, c, p)$	Постајем лепим — Постајемо лепима Постајем лепом — Постајемо лепима Проглашавам се за најбоље — Проглашавамо се за најбоље Проглашавам се за најбољу — Проглашавамо се за најбоље
------------------	--------------------------------	--

(b) $pLx(I-1-b)$ $ppLx(I-41-a)$

Постајеш лепим — Постајете лепима

Постајеш лепом — Постајете лепима

Проглашаваш се за најбоље — Проглашавате се за најбоље

Проглашаваш се за најлепшу — Проглашавате се за најлепше

(c) α $pLx(I-1-c-\alpha)$
 $ppLx(s^+-s^--s^0, n^+-n^0, c, p)$

Постаје лепим — Постају лепима

Постаје лепом — Постају лепима

Проглашава се за најлепшег — Проглашавају се за најлепше

Проглашава се за најлепшу — Проглашавају се за најлепше

Проглашава се за најлепше — Проглашавају се за најлепша

 β $pLx(I-1-c-\beta)$
 $ppLx(s^+/s^0, n^+/n^0, c, p)$

Постаје се храбрим // Постају храбрима

 γ $pLx(I-1-c-\gamma)$ $ppLx(s^+, n^0, c, p)$

Проглашава се за најбољег // Проглашавају за најбољег

Подтип 42: $ppLx(s^+, s^-, s^0, n, c, p)$ (a) $pLx(I-1-a)$
 $ppLx(s^+, s^-, s^0, n^+-n^0, c, p)$

Постајем учеником — Постајемо ученицима

Постајем ученицом — Постајемо ученицама

Постајем чудовиштем — Постајемо чудовиштима

Проглашавам се за победника — Проглашавамо се за победнике

$pLx(i^+, t^{\circ}, n^+)$
 $ppLx(s^+, s^-, s^{\circ}, n^+-n^{\circ})$
 (b) $pLx(I-1-b)$ $ppLx(I-42-a)$

$pLx(i^-, t^{\circ}, n^+)$ $ppLx(I-42-a)$

(c) α $pLx(I-1-c-\alpha)$ $ppLx(I-42-a)$

Проглашавам се за побед-
 ницу — Проглашавамо се
 за победнице

Проглашавам се за чудо-
 виште — Проглашавамо се
 за чудовишта

Сматрамо се тимом

Постајеш учеником — По-
 стајете ученицима

Постајеш ученицом — По-
 стајете ученицама

Називаш се чудовиштем —
 Називате се чудовиштима

Проглашаваш се за побед-
 ника — Проглашавате се
 за победнике

Проглашаваш се за побед-
 ницу — Проглашавате се
 за победнице

Проглашаваш се за чудо-
 виште — Проглашавате се
 за чудовишта

Проглашавате се за (удар-
 ну) бригаду—(ударне) бри-
 гаде

Постаје учеником — По-
 стају ученицима

Постаје ученицом — По-
 стају ученицама

Назива се чудовиштем —
 Називају се чудовиштима

Проглашава се за победни-
 ка — Проглашавају се за
 победнике

Проглашава се за побед-
 ницу — Проглашавају се
 за победнице

$pLx(i^{\circ}, t^{\circ}, n^+)$ $ppLx(I-42-a)$

$\beta pLx(I-1-c-\beta)$
 $ppLx(s^+, s^-, s^{\circ}, n^+/n^{\circ}, c)$

$\gamma pLx(I-1-c-\gamma)$
 $ppLx(s^+, s^-, s^{\circ}, n^{\circ}, c)$

Проглашава се за чудовиште — Проглашавају се за чудовишта

Проглашавају се за нацију —нације .

Постаје се издајником // Постају издајцима

Постаје се чудовиштем // Постају чудовиштима

Постаје се победником // Постаје се победницима

Назива се незнацем // Називају незнацем

Назива се кукавицом // Називају кукавицом

Назива се чудовиштем // Називају чудовиштем

Проглашава се за победника // Проглашавају за победника

Проглашава се за издајницу // Проглашавају за издајницу

Проглашава се за чудовиште // Проглашавају за чудовиште

3.2.9.2. II F-модел: *егзоцентрични унилатерални*

Тип 1: *мономно-аметријски* ($sLx^{\circ} pLx I-1$)

(a) $sLx(o) pLx(i^+/i^{\circ}, t^{\circ}, n^+/n^{\circ})$

(Нас) петоро седи // (Нас) петоро седимо

(Нас) пет седи // (Нас) пет седимо

(b) $sLx(o) pLx(i^+/i^{\circ}, t^{\circ}, n^+/n^{\circ})$

(Вас) петоро седи // (Вас) петоро седите

(Вас) пет седи // (Вас) пет седите

- (c) α $sLx(o)$ $pLx(i^\circ, t^\circ, n^+/n^\circ)$ (Њих) петоро седи // (Њих) петоро седе
 (Њих) пет седи // (Њих) пет седе
- β $sLx(o)$ $pLx(i^\circ, t^\circ, n^\circ)$ (Кад) је (њему) путовати (било)

Тип 2: *мономно-биметријски комплејтивни* (sLx° pLx I—1 $ppLx^\circ$)

- (a) $sLx(o)$ $pLx(II—1—a)$ $ppLx(o)$ (Нас) петоро воли читати // (Нас) петоро волимо читати
 (Нас) пет ће читати // (Нас) пет ћемо читати
- (b) $sLx(o)$ $pLx(II—1—b)$ $ppLx(o)$ (Вас) петоро воли читати // (Вас) петоро волите читати
 (Вас) пет ће читати // (Вас) пет ћете читати
- (c) α $sLx(o)$ $pLx(II—1—c—\alpha)$ $ppLx(o)$ (Њих) петоро воли читати // (Њих) петоро воле читати
 (Њих) пет ће читати // (Њих) пет ће читати
 (Њих) пет је добро // (Њих) пет су добро
- β $sLx(o)$ $pLx(II—1—c—\beta)$ $ppLx(o)$ Читати је лепо
 Сто је много
 Два је мало

Тип 3: *мономно-биметријски латерални* (sLx° pLx I—1 $ppLx^{t,s,n}$)

Подтип 31: $ppLx(s^+-s^--s^\circ, n)$

- (a) $sLx(o)$ $pLx(II—1—a)$ (Нас) петоро је храбро //
 $ppLx(s^+-s^--s^\circ, n^+/n^\circ)$ (Нас) петоро смо храбри
 (Нас) пет је храбро // (Нас) пет смо храбре
- (b) $sLx(o)$ $pLx(II—1—b)$ (Вас) петоро је задовољно//
 $ppLx(II—31—a)$ (Вас) петоро сте задовољни
 (Вас) пет је незадовољно // (Вас) пет сте незадовољне

(c) $sLx(o) pLx(II-1-c-\alpha)$ $ppLx(s^+-s^-s^0/s^0, n^+/n^0)$	(Њих) петоро је уморно // (Њих) петоро су уморни (Њих) пет је неодлучно // (Њих) пет су неодлучне
$sLx(o) pLx(II-1-c-\beta)$ $ppLx(s^0, n^0)$	Сто је веће (од десет) Два је мало

Подтип 32: $ppLx(s^+, s^-, s^0, n)$

(a) $sLx(o) pLx(II-1-a)$ $ppLx(s^+, s^-, s^0, n^0)$	(Нас) петоро је тим // (Нас) петоро смо тим (Нас) десет је чета // (Нас) десет смо чета
$sLx(o) pLx(i^+, t^0, n^+)$ $ppLx(s^+, s^-, s^0, n^+)$	(Нас) петоро смо дечаци (Нас) пет смо девојчице
(b) $sLx(o) pLx(II-1-b)$ $ppLx(II-32-a)$	(Вас) петоро је група // (Вас) петоро сте група (Вас) пет је хор // (Вас) пет сте хор
$sLx(o) pLx(i^-, t^0, n^0)$ $ppLx(II-32-a)$	(Вас) петоро сте деца (Вас) пет сте ученице
(c) $\alpha sLx(o) pLx(II-1-c-\alpha)$ $ppLx(II-32-a)$	(Њих) петоро је друштво // (Њих) петоро су друштво (Њих) пет је чета // (Њих) пет су чета (Њих) двоје је пар // (Њих) двоје су пар
$sLx(o) pLx(i^0, t^0, n^+)$ $ppLx(II-32-a)$	(Њих) петоро су ученици (Њих) пет су ученице
$\beta sLx(o) pLx(II-1-c-\beta)$ $ppLx(s^0, n^0)$	Читати је задовољство Двадесет је збир Сто је (велика) сума

Подтип 33: $ppLx(s^+-s^-s^0, t, n)$

(a) $sLx(o) pLx(II-1-a)$ $ppLx(s^+-s^-/s^0, n^+/n^0, t^-)$	(Нас) петоро је седело // (Нас) петоро смо седели (Нас) пет је седело // (Нас) пет смо седеле
---	--

<p>(b) $sLx(o) pLx(II-1-b)$
$ppLx(II-33-a)$</p>	<p>(Вас) петоро је седело //
(Вас) петоро сте седели
(Вас) пет је седело // (Вас)
пет сте седеле</p>
<p>(c) $\alpha sLx(o) pLx(II-1-c-\alpha)$
$ppLx(s^+-s^-s^0/s^0, n^+/n^0, t)$</p>	<p>(Њих) петоро је седело //
(Њих) петоро су седели
(Њих) петоро је седело //
(Њих) петоро су седела
(Њих) пет је седело // (Њих)
пет су седеле</p>
<p>$\beta sLx(o) pLx(II-1-c-\beta)$
$ppLx(s^0, n^0, t^-)$</p>	Требало је читати

Тип 4: *мономно-биметријски латерално-дејенденини* ($sLx^o pLx I-1$
 $ppLx s, n, c, p$)

Подтип 41: $ppLx(s^+-s^-s^0, n, c, p)$

<p>(a) $sLx(o) pLx(II-1-a)$
$ppLx(s^+-s^-, n^+, c, p)$</p>	<p>(Нас) петоро постаје/поста-
јемо лепима
(Нас) петоро се проглаша-
ва/проглашавамо за нај-
боље
(Нас) пет се проглашава/
/проглашавамо за најбоље</p>
<p>(b) $sLx(o) pLx(II-1-b)$
$ppLx(II-41-a)$</p>	<p>(Вас) петоро постаје/поста-
јете добрима
(Вас) петоро се проглашава/
/проглашавате за најбоље
(Вас) пет се проглашава/
проглашавате за најбоље</p>
<p>(c) $\alpha sLx(o) pLx(II-1-c-\alpha)$
$ppLx(s^+-s^-s^0, n^+, c, p)$</p>	<p>(Њих) петоро постаје/по-
стају добрима
(Њих) петоро се проглаша-
ва/проглашавају за најбоља
(Њих) пет се проглашава/
/проглашавају за најбоље</p>
<p>$\beta sLx(o) pLx(II-1-c-\beta)$
$ppLx(s^0, n^0, c, p)$</p>	<p>Читати се сматра корисним
Читати се проглашава за
најкорисније</p>

Подтип 42: $ppLx(s^+, s^-, s^{\circ}, n, c, p)$

- (a) $sLx(o) pLx(II-1-a)$
 $ppLx(s^+, s^-, s^{\circ}, n^+, n^{\circ}, c, p)$
(Нас) петоро се сматра/сма-
трамо вишком
(Нас) пет се сматра/сма-
трамо већином
(Нас) петоро се сматра/сма-
трамо ученицима
(Нас) петоро се сматра/сма-
трамо лицима
(Нас) пет се сматра/сма-
трамо ученицама
(Нас) пет се проглашава/
/проглашавамо за ученице
(Нас) петоро се проглаша-
ва/проглашавамо за вишак
(Нас) петоро се проглаша-
ва/проглашамо за веће
- (b) $sLx(o) pLx(II-1-b)$
 $ppLx(II-42-a)$
(Вас) петоро се сматра/сма-
трате вишком
(Вас) пет се проглашава/
/проглашаваате за ученице
- (c) $\alpha sLx(o) pLx(II-1-c-\alpha)$
 $ppLx(II-42-a)$
(Њих) петоро се сматра/
/сма-трају већином
(Њих) пет се проглашава/
/проглашавају за ученице
- $\beta sLx(o) pLx(II-1-c-\beta)$
 $ppLx(s^{\circ}, n^{\circ}, c, p)$
Учити се сматра дужношћу
Учити се проглашава за
дужност
Пет се назива бројем

3.2.9.3. III-F-модел: *мултилатерални немултипликативни*Тип 1: *мономно-амерички* ($sLx^{s,n} pLx I-1$)

- (a) $sLx(s^+, s^-, s^{\circ}, n^+, n^{\circ})$
 $pLx(i^{\circ}, t^{\circ}, n^+, n^{\circ})$
Дечак шета — Дечаци шетају
Девојчица шета — Девојчице шетају
Језеро се плави — Језера се плаве

(b) $sLx(s^+, s^-, n^0)$ $pLx(i^0, t^0, n^+/n^0)$	Двојица шета/шетају
Пилад се шћућури//Пи-
лад се шетају
(c) $sLx(s^-, n^0)$ $pLx(i^0, t^0, n^+)$	Деца се шетају

Тип 2: *мономно-биметријски комплетивни* ($sLx^{s^n} pLx I-1 ppLx^0$)

(a) $Lx(III-1-a)$ $pLx(III-1-a)$
$ppLx(o)$	Дечак је добро — Дечаци
су добро
Девојчица је добро — Де-
војчице су добро
(b) $sLx(III-1-b)$ $pLx(III-1-b)$
$ppLx(o)$	(Њих) десетак је/су добро
Пилад је/су добро
(c) $sLx(III-1-c)$ $pLx(III-1-c)$
$ppLx(o)$	Деца су добро

Тип 3: *мономно-биметријски латерални* ($sLx^{s^n} pLx I-1 ppLx^{t^s n}$)

Подтип 31: $ppLx(s^+-s^--s^0, n)$

(a) $sLx(III-1-a)$ $pLx(III-1-a)$
$ppLx(s^+-s^--s^0, n^+-n^0)$	Дечак је храбар — Дечаци
су храбри
Девојчица је храбра — Де-
војчице су храбре
Језеро је плаво — Језера
су плава
(b) $sLx(III-1-b)$ $pLx(III-1-b)$
$ppLx(s^+-s^-/s^0, n^+/n^0)$	Петорица је плаво — Пето-
рица су плави
Јагњад је/су шарена
(c) $sLx(III-1-c)$ $pLx(III-1-c)$
$ppLx(s^+-s^-, n^+)$	Деца су весела

Подтип 32: $ppLx(s^+, s^-, s^0, n)$

(a) $sLx(III-1-a)$ $pLx(III-1-a)$
$ppLx(s^+, s^-, s^0, n^+-n^0)$ | Дечак је ученик — Дечаци
су ученици
Девојчица је ученица —
Девојчице су ученице
Језеро је богатство — Језе-
ра су богатство
Дечаци су омладина — Де-
војчице су омладина |
|---|---|

(b) $sLx(III-1-b)$ $pLx(III-1-c)$
$ppLx(s^+, s^-, s^0, n^+, n^0)$	Двојица су дечаца — Двојица су већина
Јагњад су богатство
(c) $sLx(II-1-c)$ $pLx(III-1-c)$
$ppLx(s^+, s^-, s^0, n^+, n^0)$	Деца су лутке
Деца су богатство

Подтип 33: $ppLx(s^+-s^-s^0, n^+-n^0, t^-)$

(a) $sLx(III-1-a)$ $pLx(III-1-a)$
$ppLx(s^+-s^-s^0, n^+-n^0, t^-)$	Дечак је дошао — Дечаци су дошли
Девојчица је певала — Девојчице су певале
Језеро је надошло — Језерга су надошла
(b) $sLx(III-1-b)$ $pLx(III-1-c)$
$ppLx(s^+/s^0, n^+-n^0, t^-)$	Двојица су дошла/дошли
Јарад је/су скакутала
(c) $sLx(III-1-c)$ $pLx(III-1-c)$
$ppLx(s^0, n^+, t^-)$	Деца су се играла

Тип 4: *мономно-биметријски литерално-дејенденини* ($sLx^{s^+} pLx I-1$
 $ppLx^{s^+n^0c^+p}$)

Подтип 41: $ppLx(s^+-s^-s^0, n, c, p)$

(a) $sLx(III-1-a)$ $pLx(III-1-a)$
$ppLx(s^+-s^-s^0, n^+-n^0, c, p)$	Дечак постаје уморним — Дечаци постају уморнима
Девојчица постаје уморном — Девојчице постају уморнима
Дечак се проглашава за најбољег — Дечаци се проглашавају за најбоље
(b) $sLx(III-1-b)$ $pLx(III-1-b)$
$ppLx(s^+-s^-, n^+, c, p)$	Двојица се назива/називају најбољима
Јарад се сматра/сматрају најљупкијима
(c) $sLx(III-1-c)$ $pLx(III-1-c)$
$ppLx(s^0, n^+, c, p)$	Деца се сматрају најдражма

Подтип 42: $ppLx(s^+, s^-, s^0, n^+-n^0, c, p)$

(a) $sLx(III-1-a)$
$ppLx(s^+, s^-, s^0, n^+-n^0, c, p)$	Дечак се назива омладин-
цем — Дечаџи се сматрају
омладинџима
Девојџиџа се проглашава
за богатство — Девојџиџе
се проглашавају за богат-
ство
(b) $sLx(III-1-b)$
$ppLx(III-42-a)$	Двојџа се сматра/сматрају
већином
Јарад се сматра/сматрају
животињама
(c) $sLx(III-1-c)$
$ppLx(III-42-a)$	Деџа постају омладином
Деџа се проглашавају за
богатство

3.2.9.4. IV F-модел: *мултипликативни асиметриџни*

Тип 1: *биномно-аметриџски* (s_1Lx^i, s_2Lx^i, s, n pLx I—1)

(a) $s_1Lx(i^+, n^+-n^0)$
$s_2Lx(i^+-i^0, s^+-s^--s^0, n^+-n^0)$
$pLx(n^+, t^0, i^+)$	Ја и ти седимо — Ја и ви
седимо
Ми и ти седимо — Ми и
ви седимо
Ја и дечак седимо — Ја и
дечаџи седимо
Ми и девојџиџа седимо —
Ми и девојџиџе седимо
Ја и он седимо — Ја и они
седимо
Ми и он седимо — Ми и
они седимо
(b) $s_1Lx(i^+, n^--n^0)$
$s_2Lx(i^+-i^0, n^+-n^0, s^+-s^--s^0)$
$pLx(i^-, t^0, n^+)$	Ти и он седите — Ти и
они седите
Ти и девојџиџа седите —
Ти и девојџиџе седите

- (c) $s_1Lx(i^{\circ}, s^+-s^--s^{\circ}, n^+-n^{\circ})$ Он и она седе — Он и
 $s_2Lx(i^{\circ}, s^+-s^--s^{\circ}, n^+-n^{\circ})$ оне седе
 $pLx(i^{\circ}, n^-, t^{\circ})$ Он и девојчица седе — Он
и девојчице седе
Дечак и девојчица седе —
Дечаки и девојчице седе

Тип 2: *биномно-бимейријски комплетивни* ($s_1Lx^{i,s,n} s_2Lx^{i,s,n} pLx I-1$
 $ppLx^{\circ}$)

- (a) $s_1Lx(IV-1-a) s_2Lx(IV-1-a)$ Ја и ти смо добро — Ја и
 $pLx(IV-1-a) ppLx(o)$ ви смо добро
Ми и он смо добро — Ми
и они смо добро
- (b) $s_1Lx(IV-1-b) s_2Lx(IV-1-b)$ Ти и он сте добро — Ти и
 $pLx(IV-1-b) ppLx(o)$ они сте добро
Ти и девојчица сте добро
— Ти и девојчице сте добро
- (c) $s_1Lx(IV-1-c) s_2Lx(cV-1-c)$ Он и она су добро — Он и
 $pLx(IV-1-c) ppLx(o)$ оне су добро
Они и девојчица су добро
— Они и девојчице су
добро

Тип 3: *биномно-бимейријски латерални* ($s_1Lx^{i,s,n} s_2Lx^{i,s,n} pLx I-1$
 $ppLx^{t,s,n}$)

Подтип 31: $ppLx(s^+-s^--s^{\circ}, n)$

- (a) $s_1Lx(IV-1-a) s_2Lx(IV-1-a)$ Ја и ти смо добри — Ја и
 $pLx(IV-1-a) ppLx(s^+, s^-, n^+)$ ви смо добри
Ја и она смо добре — Ја и
оне смо добре
Ја и дете смо добри — Ја и
деца смо добри
- (b) $s_1Lx(IV-1-b) s_2Lx(IV-1-b)$ Ти и он сте добри — Ти и
 $pLx(IV-1-b) ppLx(IV-31-a)$ они сте добри
Ти и девојчица сте добре
— Ти и девојчице сте добре

(c) $s_1Lx(IV-1-c)$ $s_2Lx(IV-1-c)$
$pLx(IV-1-c)$ $ppLx(s^+-s^--s^0, n^+)$ | Он и дечак су добри — Он
и дечаџи су добри
Она и девојџица су добре —
Она и девојџице су добре |
|---|---|

Подтип 32: $ppLx(s^+, s^-, s^0, n)$

(a) $s_1(IV-1-a)$ $s_2(IV-1-a)$
$pLx(IV-1-a)$
$ppLx(s^+, s^-, s^0, n^+n^0)$	Ја и дечак смо другови —
Ја и дечаџи смо другови
Ми и девојџица смо омла-
дина — Ми и девојџице
смо омладина
(b) $s_1Lx(IV-1-b)$ $s_2Lx(IV-1-b)$
$pLx(IV-1-b)$ $ppLx(IV-32-a)$	Ти и дечак сте другови —
Ти и дечаџи сте другови
Ти и она сте омладина —
Ти и оне сте омладина
(c) $s_1Lx(IV-1-c)$ $s_2Lx(IV-1-c)$
$pLx(IV-1-c)$ $ppLx(IV-32-a)$	Он и дечак су другови —
Он и дечаџи су другови
Она и он су омладина —
Она и они су омладина

Подтип 33: $ppLx(s^+-s^--s^0, n, t)$

(a) $s_1Lx(IV-1-a)$ $s_2Lx(IV-1-a)$
$pLx(IV-1-a)$ $ppLx(s^+-s^-, n^+, t^-)$	Ја и ти смо шетали — Ја и
ви смо шетали
Ја и девојџица смо шетале
— Ја и девојџице смо ше-
тале
Ја и дете смо шетали — Ја
и деца смо шетали
(b) $s_1Lx(IV-1-b)$ $s_2Lx(IV-1-b)$
$pLx(IV-1-b)$ $ppLx(IV-33-a)$	Ти и он сте шетали — Ти
и они сте шетали
Ви и девојџица сте шетале
— Ви и девојџице сте ше-
тале
(c) $s_1Lx(IV-1-a)$ $s_2Lx(IV-1-a)$
$pLx(IV-1-a)$
$ppLx(s^+-s^--s^0, n^+, t^-)$	Он и девојџица су шетали
— Он и девојџице су ше-
тали
Она и девојџица су играле
— Она и девојџице су игра-
ле

Тип 4: *биномни-биметријски латерално-дејендентни* (s_1Lx^i, s_2Lx^i, n
 $pLx\ I-1\ ppLx^s, n, c, p$)

Подтип 41: $ppLx(s^+s^-s^0, n, c, p)$

(a) $s_1Lx(IV-1-a)\ s_2Lx(IV-1-a)$
 $pLx(IV-1-a)\ ppLx(s^+s^-, n^+, c, p)$

Ја и ти постајемо старијима
 — Ја и ви постајемо старијима

Ми и дечак се проглашавамо за најбоље — Ми и дечаци се проглашавамо за најбоље

(b) $s_1Lx(IV-1-b)\ s_2Lx(IV-1-b)$
 $pLx(IV-1-b)\ ppLx(IV-41-a)$

Ти и девојчица се сматрате лепима — Ти и девојчице се сматрате лепим

Ти и малишан се проглашавају за најмлађе — Ти и малишани се проглашавају за најмлађе

(c) $s_1Lx(IV-1-c)\ s_2Lx(IV-1-c)$
 $pLx(IV-1-c)\ ppLx(IV-41-a)$

Она и синчић сматрају се лепима — Она и синчићи сматрају се лепима

Она и он проглашавају се за најлепше — Она и они проглашавају се за најлепше

Подтип 42: $ppLx(s^-, s^-, s^0, n, c, p)$

(a) $s_1Lx(IV-1-a)\ s_2Lx(IV-1-a)$
 $pLx(IV-1-a)\ ppLx(s^+, s^-, n^+, n^0, c, p)$

Ја и ти се називамо професорима — Ја и ви се називамо професорима

Ја и дечак се проглашавамо за победнике — Ја и дечаци се проглашавамо за победнике

(b) $s_1Lx(IV-1-b)\ s_2Lx(IV-1-b)$
 $pLx(IV-1-b)\ ppLx(IV-42-a)$

Ти и она се сматрате пријатељима — Ти и оне се сматрате пријатељима

(c) $s_1Lx(IV-1-c)$
$s_2Lx(IV-1-c)$
$pLx(IV-1-c)$ $ppLx(IV-42-a)$ | Ви и дечак се проглашава­те за победнике — Ви и деца­ци се проглашава­те за по­беднике
Он и пријатељ се сматрају екипом — Он и пријатељи се сматрају екипом
Он и она су проглашени за победнике — Он и оне су проглашени за победнике |
|---|---|

3.2.9.5. V F-модел: *мултипликативни симетрични*

Тип 1: *мономно-асиметријски* (sLx^i, s, n pLx I—1)

(a) $sLx(i^+, n^+-n^0)$ $pLx(i^+, n^+-n^0, t^0)$	Ја седим — Ми седимо
(b) $sLx(i^-, n^+-n^0)$ $pLx(i^-, n^+-n^0, t^0)$	Ти седиш — Ви седите
(c) $sLx(i^0, s^+-s^--s^0, n^+-n^0)$
$pLx(i^0, n^+-n^0, t^0)$	Он седи — Они седе
Она шета — Оне шетају
Оно спава — Она спавају

Тип 2: *мономно-биметријски комплејтивни* (sLx^i, s, n pLx I—1 $ppLx^0$)

(a) $sLx(V-1-a)$ $pLx(V-1-a)$ $ppLx(o)$	Ја сам добро — Ми смо добро
(b) $sLx(V-1-b)$ $pLx(V-1-b)$ $ppLx(o)$	Ти си добро — Ви сте добро
(c) $sLx(V-1-c)$ $pLx(V-1-c)$ $ppLx(o)$	Он је добро — Они су добро
Она је добро — Оне су добро
Оно је добро — Она су добро

Тип 3: *мономно-биметријски латерални* (sLx^i, s, n pLx I—1 $ppLx^t, s, n$)

Подтип 31: $ppLx(s^+-s^--s^0, n)$

(a) $sLx(V-1-a)$ $pLx(V-1-a)$
$ppLx(s^+-s^--s^0, n^+-n^0)$ | Ја сам стар — Ми смо стари
Ја сам млада — Ми смо младе |
|---|---|

(b) $sLx(V-1-b)$ $pLx(V-1-b)$ $ppLx(V-31-a)$	Ти си ваљан — Ви сте ваљани
(c) $sLx(V-1-c)$ $pLx(V-1-c)$ $ppLx(s^+-s^-s^0, n^+-n^0)$	Ти си лепа — Ви сте лепе Он је добар — Они су добри Она је скромна — Оне су скромне Оно је љупко — Она су љупка

Подтип 32: $ppLx(s^+, s^-, s^0, n)$

(a) $sLx(V-1-a)$ $pLx(V-1-a)$ $ppLx(s^+, s^-, s^0, n^+-n^0)$	Ја сам ученик — Ми смо ученици Ја сам ученица — Ми смо ученице
$sLx(i^+, n^+)$ $pLx(i^+, t^0, n^+)$ $ppLx(s^+, s^-, s^0, n^+-n^0)$	Ми смо народ — народи Ми смо група — групе Ми смо друштво — друштва
(b) $sLx(V-1-b)$ $pLx(V-1-b)$ $ppLx(V-32-a)$	Ти си дечак — Ви сте дечаци Ти су ученица — Ви сте ученице
$sLx(i^-, n^+)$ $pLx(i^-, t^0, n^+)$ $ppLx(s^+, s^-, s^0, n^+-n^0)$	Ви сте тим — тимови Ви сте чета — чете Ви сте веће — већа
(c) $sLx(V-1-c)$ $pLx(V-1-c)$ $ppLx(V-32-a)$	Он је кукавица — Они су кукавице Она је лептир — Оне су лептири Оне су тим — тимови Они су чета — чете
$sLx(t^0, n^+)$ $pLx(i^0, t^0, n^+)$ $ppLx(s^+, s^-, s^0, n^+-n^0)$	

Подтип 33: $ppLx(s^+-s^-s^0, n, t)$

(a) $sLx(V-1-a)$ $pLx(V-1-a)$ $ppLx(s^+-s^-, n^+-n^-, t^-)$	Ја сам дошао — Ми смо дошли Ја сам писала — Ми смо писале
--	--

(b) $sLx(V-1-b)$ $pLx(V-1-b)$
$ppLx(V-33-a)$	Ти си дојурио — Ви сте дојурили
Ти си пожурила — Ви сте пожуриле
(c) $sLx(V-1-c)$ $pLx(V-1-c)$
$ppLx(s^+-s^-s^{\circ}, n^+-n^{\circ}, t^-)$	Он је отишао — Они су отишли
Она је заспала — Оне су заспале
Оно је певушило — Она су певушила

Тип 4: *мономно-биметријски латерално-дејендентни* ($sLx^{i,s,n}$ $pLx I-1$ $ppLx^{s,n,c,p}$)

Подтип 41: $ppLx(s^+-s^-s^{\circ}, n, c, p)$

(a) $sLx(V-1-a)$ $pLx(V-1-a)$
$ppLx(s^+-s^-, n^+-n^{\circ}, c, p)$	Ја постајем бледим — Ми постајемо бледима
Ти се проглашаваш за најбољег — Ми се проглашавамо за најбоље
(b) $sLx(V-1-b)$ $pLx(V-1-b)$
$ppLx(V-41-a)$	Ти се сматраш најмлађим — Ви се сматрате најмлађима
Ти се проглашаваш за најснажнијег — Ви се проглашавате за најснажније
(c) $sLx(V-1-c)$ $pLx(V-1-c)$
$ppLx(s^+-s^-s^{\circ}, n^+-n^{\circ}, c, p)$	Он се сматра првим — Они се сматрају првима
Она постаје старијом — Оне постају старијима
Он се проглашава за најбољег — Они се проглашавају за најбоље

Подтип 42: $ppLx(s^+, s^-, s^{\circ}, n, c, p)$

(a) $sLx(V-1-a)$ $pLx(V-1-a)$
$ppLx(s^+, s^-, s^{\circ}, n^+-n^{\circ}, c, p)$ | Ја постајем студентом — Ми постајемо студентима
Ја се проглашавам за победника — Ми се проглашавамо за победнике |
|---|---|

$sLx(V-32-a)$ $pLx(V-32-a)$ $ppLx(s^+, s^-, s^0, n^+-n^0, c, p)$	Ми постајемо групом — групама Ми се проглашавамо за групу — групе
(b) $sLx(V-1-b)$ $pLx(V-1-b)$ $ppLx(V-42-a)$	Ти постајеш учеником — Ви постајете ученицима Ти се проглашаваш за победника — Ви се проглашавате за победнике
$sLx(V-32-b)$ $pLx(V-32-b)$ $ppLx(V-42-a)$	Ви постајете тимом — тимовима Ви се проглашавате за (победнички) тим—(победничке) тимове
(c) $sLx(V-1-c)$ $pLx(V-1-c)$ $ppLx(V-42-a)$	Он постаје студентом — Они постају студентима Она постаје девојком — Оне постају девојкама Он се проглашава за победника — Они се проглашавају за победнике
$sLx(V-32-c)$ $pLx(V-32-c)$ $ppLx(V-42-a)$	Они постају тимом — тимовима Они се проглашавају за (најбољи) тим—за (најбоље) тимове

3.2.10. Табела приказује само основне структуре. Сложеније структуре просте реченице добијају се комбинацијом елемената простих. Два најзначајнија принципа по којима се то врши јесу (а) рекурентни принцип понављања „једнородних“ чланова (структурна кумулација): — *Милан*, његов *друг* и *девојчица* — *сви* су добри *ћаци* и послушна *деца*; (б) дискурзивни принцип (структурна комбинација): Отац је *дошао* с пута *болесџан*.

3.2.11. Функторски изоморфизам узрокује амбигвитет неких структура: Он и она су седели (она¹/девојчица; она²/деца), — Доћи ће (= он — они). Исти смисао има изоморфизам структурних типова: Дете је добро (добро¹ = добро се понаша; добро² = добро се осећа). Одсуство

ознаке једном је сведочанство парадигматски неутрализиране функције, а други пут — одсуства функције.

Овакву различиту интерпретацију могао би добити Инф у S-роз и PP-роз: у другој би се могао тумачити као ознака t-функције.

3.2.12. И поред значајних ограничења, функционални типолошки систем остаје гломазан. То сведочи о његовој екстензивности. Интензивирање је могуће у два правца: (а) увођењем скупних појмова за више функционалних класа (чиме се жртвују извесне дистинкције), (б) увођењем појма парадигми (о чему ћемо говорити другом приликом).

3. Дистрибутивни систем

3.3.1. У методолошко-теоријском смислу он је комплементаран са функционалним системом. Такав приступ могућ је уз нека значајна ограничења: (1) мора се занемарити чињеница да је *структура словенске реченице линеарно нестабилна*; (б) искључује се из разматрања принцип *кумулятивне рејарације* (структуре типа *Дечак и ученик седе*) — дистрибутивне класе засноване су на принципу комплементарне дистрибуције.

3.3.2. Не сматрам да је могућна искључиво формална дистрибуциона анализа. Неопходна је допуна овог система семантичком компонентом структурно-дескриптивног система. У том смислу могуће је оперисати двојаким појмом дистрибутивне *позиције*: (1) синтаксичким или контекстним; (2) садржинским или ситуационим. Тако се позиција методолошки изједначаје са функцијом. Али не и теоријски.

3.3.3. За ову прилику полазимо од заједничке семантичке основе претходна два система, субјекатско-предикатско-комплементске структуре пропозиције, које ћемо сматрати основним дистрибутивним позицијама: $sLx \rightarrow_p Lx \rightarrow_{pp} Lx$. Овим позицијама одговарају опште дистрибутивне класе. Како се семантички и синтаксички услови дистрибуције не поклапају у потпуности, у оквирима овога система боље је поћи од синтаксичких ограничења.

3.3.4. Синтаксичка позиција ипак није исто што и функција: њен појам се добија не функционалним вредновањем формалних ознака већ супституционим експериментом.

Узмимо да sLx чини синтаксичку позицију за класу pLx , као и да се класа sLx састоји од следећих субкласа: sLx^a (ја), sLx^{a1} (ми), sLx^b (ти), sLx^{b1} (ви), sLx^c (он), sLx^{c1} (они) итд. Схема дистрибуције pLx изгледа-

ла би у том случају овако: $sLx^a \rightarrow pLx^{a'}$, $sLx^{a1} \rightarrow pLx^{a1'}$, $sLx^b \rightarrow pLx^{b'}$, $sLx^{b1} \rightarrow pLx^{b1'}$, $sLx^c \rightarrow pLx^{c'}$, $sLx^{c1} \rightarrow pLx^{c1'}$ итд. На тај начин добијамо субкласификациону схему pLx : $pLx^{a'}$ (седим/ходам/желим...), $pLx^{a1'}$ (седимо/ходамо/желимо...), $pLx^{b'}$ (седиш/ходаш/желиш...), $pLx^{b1'}$ (седите/ходате/желите...), $pLx^{c'}$ (седи/хода/жели...), $pLx^{c1'}$ (седе/ходажу/желе...).

3.3.5. Потпуни систем субкласа sLx може се добити када у њега укључимо све алтернативне чланове који се јављају у тој позицији. Супституционим пробама установићемо да sLx позиција обједињује више дистрибутивних класа, равноправних међусобно, али које међусобно не алтернирају. Нека нам тај критериј послужи као основа за формирање дистрибутивних модела (*D-модел*).

3.3.5.1. I D-модел: *zero-лексички модел*

- Тип 1: $sLx^a \rightarrow pLx^{a'}$ $a = ja/\emptyset$
 $a' = \text{седим/јесам/постајем/проглашавам}$
се...
Ја седим — Седим
- Тип 2: $sLx^{a1} \rightarrow pLx^{a1'}$ $a1 = ми/\emptyset$
 $a1' = \text{седимо/јесмо/постајемо/прогла-$
шавамо се...
Ми седимо — Седимо
- Тип 3: $sLx^b \rightarrow pLx^{b'}$ $b = ти/\emptyset$
 $b' = \text{седиш/јеси/постајеш/проглашаваш}$
се...
Ти седиш — Седиш
- Тип 4: $sLx^{b1} \rightarrow pLx^{b1'}$ $b1 = ви/\emptyset$
 $b1' = \text{седите/јесте/постајете/проглаша-$
вате се...
Ви седите — Седите
- Тип 5: $sLx^c \rightarrow pLx^{c'}$ $c = \text{он/она/оно/\emptyset}$
ко/што...
дечак/девојчица/дете...
 $c' = \text{седи/јест/постаје/проглашава се...}$
Он седи — Ко седи — Дечак седи — Седи...

Тип 6: $sLx^{c1} \text{---} pLx^{c1'}$ $c1 = \text{они/оне/она/}\emptyset$
 дечаци/девојчице/деца...
 $c1' = \text{седе/јесу/постају/проглашавају}$
 се...
 Они седе — Дечаци седе — Седе...

3.3.5.2. II D-модел: *лексички модел*

Тип 1: $sLx^{c2} \text{---} pLx^{c2'}$ $c2 = \text{десет/десеторо.../десеторица/десе-}$
 так...
 $c2' = c' // c1'$
 Пет седи/седе — Петоро седи/седе —
 Петорица седи/седе...

Тип 2: $sLx^{c3} \text{---} pLx^{c3'}$ $c3 = \text{читати/писати/седети...}$
 $c3' = \text{треба/може се...}$
 Читати треба

3.3.5.3. III D-модел: *zero модел*

Тип 1: $sLx^{c4} \text{---} pLx^{c4'}$ $c4 = \emptyset$
 $c4' = \text{грми/свиће/смркава се...}$
 Грми

Тип 2: $sLx^{c5} \text{---} pLx^{c5'}$ $c5 = \emptyset$
 $c5' = c4' // c1'$
 Говори се//Говоре

3.3.6. Ако претпоставимо да pLx чини синтаксичку позицију за класу $ppLx$, то нам може послужити као критериј за даљу субкласификацију. Ево табеларног прегледа регуларних реализација у оквиру I—1 типа.

(a) $pLx^{a'}(1)$ (јесам/будем/ /бивам...)	$ppLx(1a)$ (леп/ружан/добар.../такав/ /онакав...) Ја сам такав $ppLx(1a')$ (лепа/ружна/добра.../таква/ /онаква...) Ја сам добра $ppLx(1a^\circ)$ (лепо/ружно/добро.../тако/ /онако...) Ја сам добро $ppLx(2a)$ (дечак/девојчица/дете...) Ја сам дечак
---	---

- ppLx(2a') (за столом/у школи.../из Земуна...)
 Ја сам из Земуна
 ppLx(3a) (читао/писао/седео...)
 Ја сам читао
 ppLx(31a) (читала/писала/седела...)
 Ја сам седела
- (b) pLx^a'(2) (постајем/називам (се)/сматрам (се))
- ppLx(1b) (леп/ружан/добар.../овакав/онакав.)
 Ја постајем ружан
 ppLx(1b') (лепа/ружна/добра... овак-ва/таква...)
 Ја постајем ружна
 ppLx(11b) (лепим/ружним.../оваквим/онаквим...)
 Ја постајем таквим
 ppLx(11b') (лепом/ружном... оваквом/онаквом...)
 Ја постајем лепом
 ppLx(2b) (дечак/девојчица/дете...)
 Ја постајем дечак
 ppLx(2b') (од ваздуха/од воде/од дрвета...)
 Ја постајем од блата
- (c) pLx^a'(3) (проглашавам (се)...)
- ppLx(1c') (лепим/ружним.../оваквим/онаквим...)
 Ја се проглашавам најбољим
 ppLx(11c') (лепом/ружном.../таквом/оваквом...)
 Ја се проглашавам таквом
 ppLx(1c'') (за лепога/за ружнога.../за таквога...)
 Ја се проглашавам за најбољег
 ppLx(11c'') (за лепу/за ружну... за такву...)
 Ја се проглашавам за најбољу
 ppLx(2c') (дечаком/девојчицом/дететом...)
 Ја се проглашавам победником

	ppLx(2c') (за дечака/за девојчицу/за дете...)
	Ја се проглашавам за победницу
(d) pLx ^ā '(4) (желим/хоћу/ /ћу...)	ppLx(1d) (читати/писати/седети...)
	Ја желим читати
	ppLx(1d'') (да читам/да пишем/да седим...)
	Ја желим да седим
	ppLx(2d') (дечака/девојчицу.../писмо/ /крушку...)
	Ја желим крушку
	ppLx(2d'') (дечака/девојчица/писама/ /крушака...)
	Ја желим крушака
(e) pLx ^ā '(5) (почињем/ /настављам...)	ppLx(1e) (читати/писати/седети...)
	Ја почињем читати
	ppLx(2e') (писмо/књигу//задатак/ /штрајк...)
	Ја почињем задатак
(o) pLx ^ā '(6) (спавам/се- дим...)	ppLx(1e) (добро/лепо/рђаво/дуго...)
	Ја спавам дуго
	ppLx(2e'') (за столом.../у школи/на клупи...)
	Ја спавам за столом
(g) pLx ^ā '(7) (шаљем/но- сим...)	ppLx(1g') (дечака/девојчицу.../писмо/ /крушку...)
	Ја носим дечака
	ppLx(1g'') (писама/крушака...)
	Ја носим крушака
	ppLx(1g''') (дечаку/девојчици...)
	Ја носим дечаку
	ppLx(1g''''') (за дечака/за девојчицу...)
	Ја носим за дечака

3.3.7. Овде ћемо се зауставити, мада је систем непотпун... Основна слабост дистрибутивног система је у томе што не допушта селекцију елемената реченице већ се сви сматрају равноправнима. Његова п. едност над функционалним огледа се пак у неким дистинкцијама које

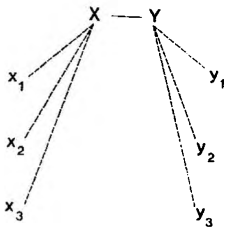
се у оквиру функционалних система не могу учинити. I F-модел је хетероген по структури; II D-модел представља сужени I F-модел искључивањем из њега оних регуларних реализација које су сродне реченицама са експлицираним субјектом. Тип III—1 могао би се тумачити и као II—2—с (исп. подтипове). Тада се, међутим, с обзиром на искључење кумулативног принципа, не би могао категорисати тип *Чишати је леио*.

Принципом супституција Lx/\emptyset може се лепо објаснити појава реченица као *Тишо доуџовао у Београд — Тишо у Београду*. Оне би се, уз додатак (a =бити/јесам.../ \emptyset) могле укључити у подтип I—1— a .

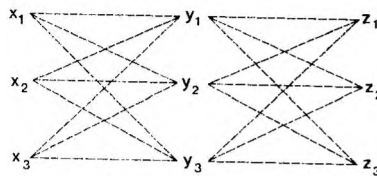
4. Трансформативни систем

3.4.1. Хијерархизација дистрибуционих класа могућна је уз увођење појма структурне релеванције. То значи посматрати позиције у инхерентној и адхерентној перспективи (тј. у међусобном односу и односу према садржају). Трансформативна метода даје могућност анализе дистрибутивних класа у међусобној условљености. Ако су дистрибутивне класе створене по принципу парадигматске узајамности, позиције се међусобно разликују на бази синтагматског реципроцитета („соосигенсе“). Тада говоримо о узајамно условљеним или компатибилним класама.

3.4.2. Компатибилне класе хомогеног састава у ствари су пропорционалне, јер се чланови сваке од њих узајамно могу без ограничења комбиновати.

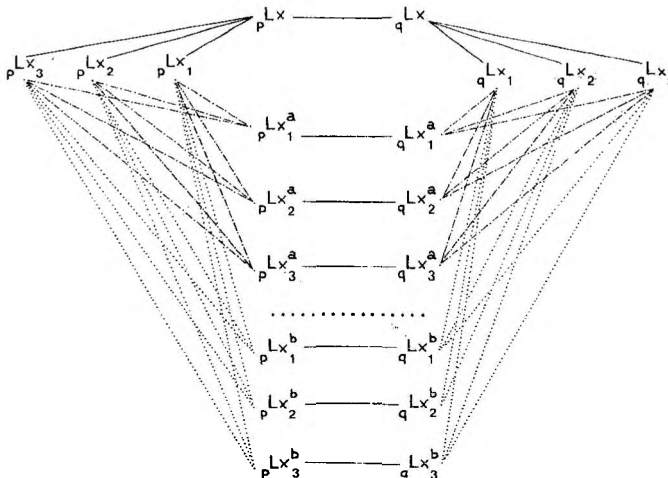
Скица 9. Реципрочне дистрибуционе позиције (компатибилне класе)

Скица 10. Схема комбинаторних могућности чланова пропорционалних класа

3.4.3. Ово је неусловљени реципроцитет. Условљени реципроцитет имамо кад се чланови једне од класа комбинују са члановима друге

само уз присуство елемената који су чланови неке треће супституционе класе, по правилу несродне („non-omissible determiners“ — М. Ивић)⁶⁷. Условљеност може бити двојака: паралелна и непаралелна. Паралелну условљеност имамо, нпр. у случају кад је услов комбиновања двеју лексичко-граматичких класа — њихово заједничко комбиновање са мултипликативним граматичким морфемима.

Скица 11. Схема односа међу паралелно условљеним пропорционалним класама

3.4.4. При томе Lx означава лексичке јединице, pLx и qLx лексичке класе, 1, 2, 3, — редослед по којем се стварају комбинације лексема, а и б — граматичке морфеме. Непаралелна условљеност је углавном једносмерна: комбиновање rLx са sLx могуће је уз присуство грамеме c у sLx : $rLx-sLx^c$. Поред директно условљене компатибилности имамо и индиректну. Тако нпр. можемо, полазећи од функционалних класа, разликовати два начина комбиновања $Kompl$ са $Præd$: при $Subj$ који не разликује род (s) — $Kompl s^+/s^-/s^0$, али ако $Subj$ разликује род, могуће су само паралелне комбинације (у правилу). На скици дајемо схему односа три реченична члана и учешће граматичког рода и лица у тим односима (s^+ „м.р.“, s^- „ж.р.“, s^0 „ср. р.“; i^+ „1.л.“, i^- „2.л.“, i^0 „3.л.“; sLx — лексичка класа субјекта, pLx — лексичка класа предиката,

⁶⁷ М. Ivić, *Non-omissible Determiners in Slavic Languages: Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists, The Hague 1964*, 476—479. Repr., *Syntactic Theory 1*, ed. F. W. Housholder, Harmondsworth/England 1972, 135—139.

искључиво лични глаголки облик, pLx — лексичка класа предикатива који разликује род а не разликује падеже).

$$\begin{array}{l}
 {}_sLx^{i+} \text{ — } {}_pLx_{1/2/3}^{i+} \text{ — } {}_{pp}Lx_{1/2/3}^{s+/s^-/s^0} \\
 {}_sLx^{i-} \text{ — } {}_pLx_{1/2/3}^{i+} \text{ — } {}_{pp}Lx_{1/2/3}^{s+/s^-/s^0} \\
 {}_sLx_{1/2/3}^{s+,i^0} \text{ — } {}_pLx_{1/2/3}^{i^0} \text{ — } {}_{pp}Lx_{1/2/3}^{s+} \\
 {}_sLx_{1/2/3}^{s-,i^0} \text{ — } {}_pLx_{1/2/3}^{i^0} \text{ — } {}_{pp}Lx_{1/2/3}^{s-} \\
 {}_sLx_{1/2/3}^{s^0,i^0} \text{ — } {}_pLx_{1/2/3}^{i^0} \text{ — } {}_{pp}Lx_{1/2/3}^{s^0}
 \end{array}$$

Скица 12. Схема граматички условљене компатибилности

Граматичке категорије у ствари отварају позиције за лексичке алтернације (може се дати и обратно објашњење). Реципроцитет се запажа између појединачних чланова граматичких супституционих класа према целим лексичким класама. Ово запажање има двоструку методолошку вредност: (1) показује да се и међу супституционим *класама* може успоставити однос алтернације, (2) супституције међу члановима једне класе које су реципрочне са комплементним класама, посматране у оквирима појединачног линеарног система, изазивају у њему промене које се могу протумачити као искључивање једне алтернативне класе из њега и укључивање друге (= прекључивање класа). Овакве промене могу се интерпретирати као *трансформације система*. Системе који алтернирају на овај начин (прекључивањем класа) можемо посматрати као трансформативно корелативне, за разлику од трансформативно некорелативних линеарних система (2.3.3.).

3.4.5. Покушаћемо сада да на основу скице 12 реконструисамо схему лексичких класа које партиципирају у реченичној структури (овим нису обухваћене класе које улазе у фразу структуру; р-функтор изједначује се са граматичким морфемама). Две позиције компатибилне су искључиво са i^+/i^- ; обележићемо их заједнички као ${}_sLx$ (1) — $Pron$. Оне се пе комбинују са s-функтором, за разлику од ${}_sLx^{i^0}$ ($i^+/i^- \neq s$; i^0-s : „ \neq “, „инкомпатибилност“, „—“ „компатибилност“). Ова последња се може поделити на ${}_sLx$ (2) са алтернативним s-функтором — Adj (он-она-оно, стаји/стага/старо) и ${}_sLx$ (3) са неалтернативним s-функтором (дечак/девојчица/дете; ко, шта/што) — Nom (даља субкласификација даје номинаторе и десиксе). Са овога гледишта ${}_pLx$ (4) чини јединствену класу — V^f . На ${}_{pp}Lx$ могуће је применити исте субкласификационе категорије

као код sLx . Треба, међутим, приметити двоје: (1) граматички функтори могу бити ограничени на одређене позиције (s -функтор не јавља се у P -позицији ($Praed$)), (2) у позицијама где су допуштени, они могу бити структурно релевантни или не: i -функтор је у PP -позицији (комплетив) ирелевантан (Ја сам ја/неко/ученик...), s -функтор је релевантан.

3.4.6. Увидом у F -моделе можемо допунити горњи преглед граматичких (G) и Lx класа. Пре свега, n -функтор допуштен је у све три позиције. У PP -позицији јављају се s -функтор и r -функтор. Ови су компатибилни са s - и n -функтором; Lx (1, 2, 3) без s -функтора означимо са Lx^o . F -модели оперишу и класом Lx^o , која је двојака: $ppLx$ (5) = $=_pLx^o$ (седети/читати/писати...) — V^o ; $ppLx$ (6) (добро/лепо.../пет/мно-го...) — Adv . И ове се класе јављају у S -позицији.

3.4.6. Граматички функтори у PP -позицији алтернирају на посебан начин: трансформације се постижу укључењем или искључењем појединих G -функтора; оне показују да $_pLx$ класа није јединствена с обзиром на реципроцитет са P -позицијом. Према овој критерију разликујемо $_pLx$ поткласе како је показано на скици 13.

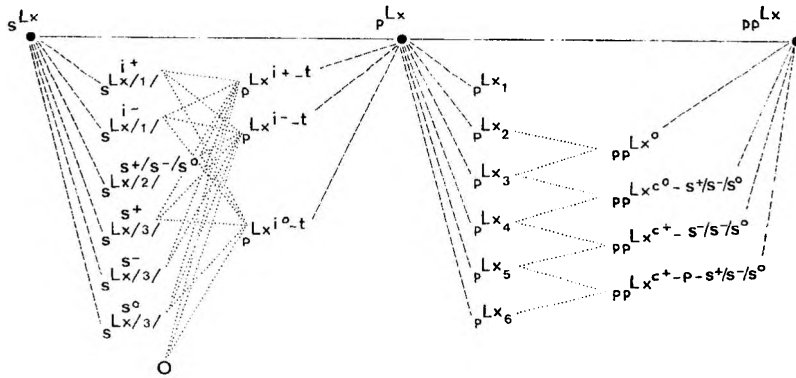

Скица 13. Схема $_pLx$ поткласе

3.4.7. Комбинација скице 12. са скицом 13. чини схему трансформативно корелативних реченичних структура (2.3.3.)⁶⁸ које ћемо сматрати јединственим трансформативним (T -)моделом.

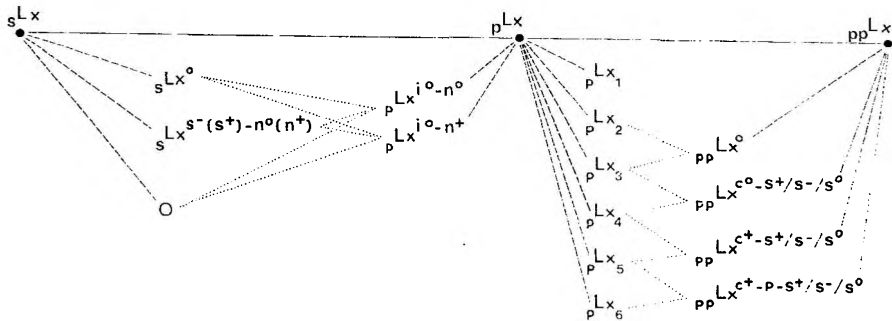
⁶⁸ Идеју о трансформативној некорелативности врло тачно формулише М. Ивић: „Не постоји могућност да се једном успостављена структура са субјектом накнадно анонимизира (као, уосталом, ни могућност да се структура организована без субјекта накнадно повеже са неком таутолошком субјекатском формом)“, *О дубинском моделу словенске првосте реченице са семантичким обележјем „анонимног субјекта“*, КЈ XV/2, 1968, 12.

3.4.7.1. I T-модел: модел сигнификативних трансформација

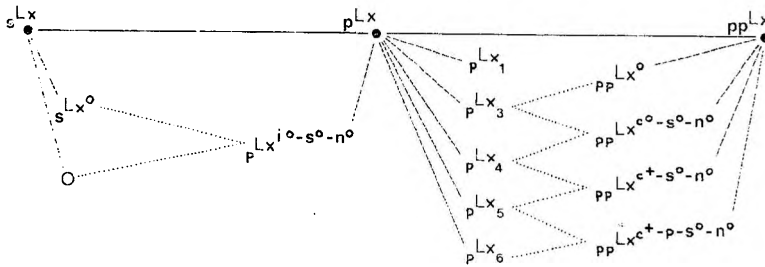
У овом Т-моделу садрже се сви граматички функтори реченичне структуре. Али основна схема трансформација почива на i^- и s^- функтору. Остали функтори управљају трансформацијама у оквиру нижих структурних форми. Према позицији транспозитивних функтора закључујемо да централну улогу имају трансформације $S-P$.

3.4.7.2. II T-модел: модел факултативних алтернација

У позицији sL_x^0 јављају се Adv^{qt} (пет.../много.../петоро...), а у поз. $sL_x^-(s^+)-n^0(n^+)-Nom^{qt}$ типа петорица/двојица... Алтернација $P(n^+/n^0)$ не изазива прекључивање класа у S -позицији (Пет је дошло/Пет су дошле). Неке алтернације у поз. $PP(n^+-s^+/s^-)$ нису факултативног карактера (Пет су дошли/дошле, исп. према томе Пет су дошли/дошла!).

3.4.7.3. III T-модел: без сигнификативних алтернација

У поз. sLx° јавља се V° и Adv^{al} (лепо/добро.../далеко...). Ретко се јављају комбинације $sLx^{\circ} \rightarrow pLx_1$. Обично је $\emptyset \rightarrow pLx_1$ (Грми, Смрква се...).

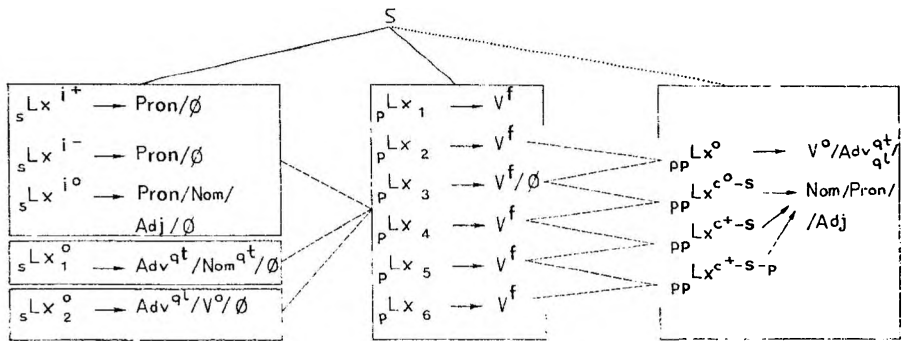
5. Трансформативно-генеративни систем

3.5.1. Трансформације могу бити реинтерпретиране у деривације под условом (а) да је могућно њихово сређивање по неком хијерархијском принципу и (б) да тај принцип допушта схватање хијерархије у временској перспективи: као редослед примене трансформацијских правила. И у једном и другом случају неопходна је нека полазна основа — *деривациона база*.

3.5.2. Проблем деривационе базе словенске реченице истовремено је и питање минималне реченичне структуре, тј. најмање лингвистичке формације која има статус реченице. Одговор на то питање дају наша претходна истраживања: то је формација у којој коинцидирају транспозициони функтори (i-функтор и t-функтор). Полазећи од трансформативног система, можемо рећи да је то pLx^{i-t} (V^f). Како смо у функционалном систему видели да је могућна екстраполација i-функтора, питање је да ли и Lx са екстраполираним функтором улазе у базу или не.

3.5.3. Мислим да одговор на ово питање можемо дати на основу резултата дистрибутивног система. У том смислу поставићемо тезу о zero-алтернанту: дистрибуционе класе које садрже zero-алтернант у датој структурној позицији — не улазе у деривациону базу те структуре. На скици 14. приказана је збирна схема реченичне структуре с посебним обзиром на zero-алтернанте у свакој позицији.

3.5.4. Позиција sLx код свих T-модела допушта на терминалном нивоу алтернацију „ \emptyset “, што значи да допушта трансформацију „искључивања“. У ограниченом обиму ову трансформацију познаје и позиција pLx . Према овом критерију издваја се пет базних структура: (1) $sLx \rightarrow pLx$, (2) $sLx \rightarrow pLx \rightarrow ppLx$, (3) $pLx \rightarrow ppLx$, (4) pLx , (5) $sLx \rightarrow ppLx$.

Скица 14. Збирна схема реченичних структура

3.5.5. Увођењем принципа трансформативне корелативности долазимо до могућности друкчијег посматрања и вредновања ових базних структура.

(а) База (5) у већини словенских језика алтернира са базом (2), те се може сматрати њеним (редуктивним) дериватом: $sLx-pLx-ppLx \rightarrow \rightarrow pLx/\emptyset = sLx-ppLx$. Језици у којима нема такве корелације захтевају посматрање базе (5) као посебне структуре.

(б) Све остале базе у свим словенским језицима стоје у односу трансформативне корелативности, те чине јединствени Т-модел. Базом се у том случају може сматрати минимална структура, а то је свакако база (4), тј. V^f .⁶⁹

3.5.6. С обзиром на трансформативну корелативност издвајају се три типа pLx (V^f), па се на основу тога може говорити о различитим деривационим моделима. Но треба рећи да се разлике у трансформативним корелацијама углавном запажају на релацији $sLx-pLx$. Понашање на релацији $pLx-ppLx$ у принципу је слично код свих Т-модела. Стога ова структурна компонента нема сигнификативне вредности при карактерисању односа међу деривационим моделима.

3.5.7. Интересантно је да у сваком од три случаја zero-алтернант има друкчију семантичку вредност: у једном случају неексплицирани

⁶⁹ Трансформативна корелација у принципу искључује могућност формирања опозиције „ендоцентрична“ — „егзоцентрична“ организација реченичне денотативне структуре. То упућује на закључак да је основни структурни тип — „ендоцентрични“, а други се из њега изводи. У том смислу исп. речи М. Ивић: „Да би се образовала српскохрватска реченица структурно присуство субјекта није битно, али је битно присуство предиката“, *Основне лингвистичке карактеристике српскохрватске имперсоналне реченице*, КЈ X/1, 1963, 20. Исп. о томе и М. Grepl, *K podstatě větých typů v slovanských jazycích*, *Otázky slovanské syntaxe* II, 22.

субјект дат је ситуацијом или контекстом (Седим), у другом је то тзв. уопштени агенс, један члан класе чија је индивидуалност ирелевантна (Ради се—Раде=Сви раде/Неко ради...), у трећем је агенс одсутан⁷⁰.

3.5.8. Чињеница о несигнификативном карактеру $ppLx$ позиције у оквирима деривационих модела може се искористити у опису опште реченичне структуре: ова се може представити као однос двеју компонента $S—P$; PP -позиција улази у P .

3.5.9. Следи скица деривационих модела српскохрватске просте реченице (DT -модел). Треба напоменути следеће: (1) приказане су искључиво деривације експанзионог карактера, (2) користе се терминални симболи лексичко-граматичких класа.

3.5.9.1. I DT -модел

Тип 1: pLx

(a) pLx^{i-t-n} :

V^f	Идем — Седим
	Идеш — Седиш
	Идемо — Седимо
	Иду — Седе

(b) $pLx^{i-t-n} \rightarrow ppLx^{\circ} = pLx - ppLx^{\circ}$:

$V^f - Adv$	Добро сам
	Добро си
	Добро смо
$V^f - Inf$	Желим читати — Ићи ћу
	Желимо читати — Ићи ћемо

(c) $pLx^{i-t-n} \rightarrow ppLx^{t-s-n} = pLx - ppLx^{t-s-n}$:

$V^f - Part$	Дошао сам — Умирен сам
	Дошле су — Умирене су

(d) $pLx^{i-t-n} \rightarrow ppLx^{i-n} = pLx - ppLx^{i-n}$:

$V^f - Pron$	Ја сам — Ми смо
--------------	-----------------

(e) $pLx^{i-t-n} \rightarrow ppLx^{s-n} = pLx - ppLx^{s-n}$:

$V^f - Adj$	Леп је — Најбољи је
	Лепе су — Најбоље су
$V^f - Nom$	Зима је

⁷⁰ Исп. о појму „анонимности субјекта“, М. Ивић, *цмш*. д., Од Истога аутора исп., *On the Structure of the Slavic simple Sentence*, IJSLP 9, 1965, 20—24; — *О неким проблемима структуре словенске просте реченице*, *Slavia* 34, 1965, 438—442; — *О минималним реченичним конструкцијама с глаголском којулом*, *Otázky slovanské syntaxe* II, 211—215, и други прилози истог аутора у нав. зборнику.

- (f) $pLx^{i-t-n} \rightarrow ppLx^{s-n-c} = pLx - ppLx^{s-n-c}$:
 $V^f - Adj^I$ Постаје лепом — Проглашава се најбољом
 Постају лепим — Проглашавају се најбољим
 $V^f - Nom^I$ Постаје професором — Проглашава се победником
- (g) $pLx^{i-t-n} \rightarrow ppLx^{s-n-c-p} = pLx - ppLx^{s-n-c-p}$:
 $V^f - Adj^{za-A}$ Проглашава се за најбољег
 Проглашавају се за најбоље
 $V^f - Nom^{za-A}$ Потврђује се за приправника
 Потврђују се за приправнике

Тип 2: $pLx \rightarrow sLx = sLx - pLx$:

- (1) $sLx^{i-n} - pLx^{i-t-n}$
 (a) $sLx^{i-n} - pLx^{i-t-n}$
 $Pron - V^f$ Ја идем — Ја седим
 Ти идеш — Ти седиш
 Ми идемо — Ми седимо
 Ви идете — Ви седите
- (b) $sLx^{i-n} - pLx^{i-t-n} \rightarrow ppLx^o = sLx - pLx - ppLx^o$:
 $Pron - V^f - Adv$ Ја сам добро
 Ти си добро
 $Pron - V^f - Inf$ Ја желим читати — Ја ћу читати
 Ми желимо читати — Ми ћемо читати
- (c) $sLx^{i-n} - pLx^{i-t-n} \rightarrow ppLx^{i-n} = sLx - pLx - ppLx^{i-n}$:
 $Pron - V^f - Pron$ Ја (ни) сам ти
- (d) $sLx^{i-n} - pLx^{i-t-n} \rightarrow ppLx^{t-s-n} = sLx - pLx - ppLx^{t-s-n}$:
 $Pron - V^f - Part$ Ја сам дошао — Ја сам умирени
 Ми смо дошли — Ми смо умирени
- (e) $sLx^{i-n} - pLx^{i-t-n} \rightarrow ppLx^{s-n} = sLx - pLx - ppLx^{s-n}$:
 $Pron - V^f - Adj$ Ти си леп — Ти си најбољи
 Ти си лепа — Ти си најбоља
 Ви сте лепе — Ви сте најбоље
 $Pron - V^f - Nom$ Ја сам ученик — Ти си ученица
- (f) $sLx^{i-n} - pLx^{i-t-n} \rightarrow ppLx^{s-n-c} = sLx - pLx - ppLx^{s-n-c}$:
 $Pron - V^f - Adj^I$ Ти постајеш лепом — Ти се проглашаваш најбољим

- Ми постајемо лепима — Ми се проглашавамо најбољима
 Pron—V^f—Nom^I Ми постајемо студентима — Ми се проглашавамо победницима
- (g) $sLx^{i-n} \rightarrow pLx^{i-t-n} \rightarrow ppLx^{s-n-c-p} = sLx \rightarrow pLx \rightarrow ppLx^{s-n-c-p}$:
 Pron—V^f—Adj^{za-A} Ја се проглашавам за бнајбољег
 Ви се потврђујете за најбоље
 Pron—V^f—
 —Nom^{za-A} Ја се потврђујем за приправника
 Ми се потврђујемо за приправнике
- (2) $sLx^{s-n} \rightarrow pLx^{i-t-n}$
- (a) $sLx^{s-n} \rightarrow pLx^{i-t-n}$:
 Nom—V^f Дечак седи — Дечак иде
 Дечаци седе — Дечаци иду
- (b) $sLx^{s-n} \rightarrow pLx^{i-t-n} \rightarrow ppLx^{\circ} = sLx \rightarrow pLx \rightarrow ppLx^{\circ}$:
 Nom—V^f—Adv Мајка је добро
 Nom—V^f—Inf Мајка жели читати — Мајка ће читати
- (c) $sLx^{s-n} \rightarrow pLx^{i-t-n} \rightarrow ppLx^{i-n} = sLx \rightarrow pLx \rightarrow ppLx^{i-n}$:
 Nom—V^f—Pron Дечак није ти
- (d) $sLx^{s-n} \rightarrow pLx^{i-t-n} \rightarrow ppLx^{t-s-n} = sLx \rightarrow pLx \rightarrow ppLx^{t-s-n}$:
 Nom—V^f—Part Мајка је дошла — Мајка је умирена
 Дечаци су дошли — Дечаци су умирени
- (e) $sLx^{s-n} \rightarrow pLx^{i-t-n} \rightarrow ppLx^{s-n} = sLx \rightarrow pLx \rightarrow ppLx^{s-n}$:
 Nom—V^f—Adj Мајка је добра — Мајке су добре
 Дечак је добар — Дечаци су добри
 Nom—V^f—Nom Мајка је идеал
 Дечак је победник — Дечаци су победници
- (f) $sLx^{s-n} \rightarrow pLx^{i-t-n} \rightarrow ppLx^{s-n-c} = sLx \rightarrow pLx \rightarrow ppLx^{s-n-c}$:
 Nom—V^f—Adj^I Дечак постаје добрим — Дечаци постају добрима
 Девојчица се сматра најлепшом
 Nom—V^f—Nom^I Мајка се сматра идеалом
- (g) $sLx^{s-n} \rightarrow pLx^{i-t-n} \rightarrow ppLx^{s-n-c-p} = sLx \rightarrow pLx \rightarrow ppLx^{s-n-c-p}$:
 Nom—V^f—Adj^{za-A} Дечак се проглашава за најбољег —
 Дечаци се проглашавају за најбоље
 Nom—V^f—
 —Nom^{za-A} Студент се потврђује за приправника
 — Студенти се потврђују за приправнике

3.5.9.2. II DT-модел

Тип 1: pLx (a) pLx^{t-n} : V^f

Седи се — Седе

Прича се — Причају

(b) $pLx^{t-n} \rightarrow ppLx^{\circ} = pLx^{t-n} \rightarrow ppLx^{\circ}$: V^f —Adv

Постаје се добро

 V^f —Inf

Може се читати — Ићи ће се

(c) $sLx^{t-n} \rightarrow ppLx^{t-n} = sLx \rightarrow ppLx^{t-s-n}$: V^f —Part

Дошло се — Дошли су

Изграђено је/Изградило се — Изградили су

(d) $pLx^{t-n} \rightarrow ppLx^{s-n} = pLx \rightarrow ppLx^{s-n}$: V^f —Adj

Постаје се најбољи

 V^f —Nom

Постаје се јунак

(e) $pLx^{t-n} \rightarrow ppLx^{s-n-c} = pLx \rightarrow ppLx^{s-n-c}$: V^f —Adj^I

Постаје се најбољим

 V^f —Nom^I

Постаје се јунаком

(f) $pLx^{t-n} \rightarrow ppLx^{s-n-c-p} = pLx \rightarrow ppLx^{s-n-c-p}$: V^f —Adj^{z_a-A}

(Овде) се проглашава за најбољег —

(Овде) проглашавају за најбољег

 V^f —Nom^{z_a-A}

(Овде) се потврђује за приправника —

(Овде) потврђују за приправника

Тип 2: $pLx \rightarrow sLx = sLx \rightarrow pLx$ (1) $sLx^{s-n} \rightarrow pLx^{t-n}$:(a) $sLx^{s-n} \rightarrow pLx^{t-n}$:Nom^{qt}— V^f

Петорица седи — Петорица седе

Десетак чита — Десетак читају

(b) $sLx^{s-n} \rightarrow pLx^{t-n} \rightarrow ppLx^{\circ} = sLx \rightarrow pLx \rightarrow ppLx^{\circ}$:Nom^{qt}— V^f —AdvПеторица је доб^o — Петорица су добраNom^{qt}— V^f —Inf

Петорица ће доћи

Петорица жели читати — Петорица

желе читати

(c) $sLx^{s-n} \rightarrow pLx^{t-n} \rightarrow ppLx^{t-s-n} = sLx \rightarrow pLx \rightarrow ppLx^{t-s-n}$:Nom^{qt}— V^f —Part

Петорица је дошло — Петорица су

дошли/дошла

Петорица је заморено — Петорица су

заморени/заморена

- (d) $sLx^{s-n}-pLx^{t-n} \rightarrow ppLx^{s-n} = sLx-pLx-ppLx^{s-n}$:
 Nom^{qt}-Vf-Adj Петорица је добро — Петорица су
 добри
 Nom^{qt}-Vf-Nom Петорица су студенти
- (e) $sLx^{s-n}-pLx^{t-n} \rightarrow ppLx^{s-n-c} = sLx-pLx-ppLx^{s-n-c}$:
 Nom^{qt}-Vf-Adj^I Петорица постају добрима
 Nom^{qt}-Vf-Nom^I Петорица постају студентима
 Nom^{qt}-Vf-Adj^G Петорица је добрих
 Nom^{qt}-Vf-Nom^G Петорица је студената
- (f) $sLx^{s-n}-pLx^{t-n} \rightarrow ppLx^{s-n-c-p} = sLx-pLx-ppLx^{s-n-c-p}$:
 Nom^{qt}-Vf- Петорица се проглашава за најбоље —
 —Adj^{za-A} Петорица се проглашавају за најбоље
 Nom^{qt}-Vf- Петорица се потврђује за приправнике
 —Nom^{za-A} — Петорица се потврђују за приправ-
 нике
- (2) $sLx^{\circ}-pLx^{t-n}$
- (a) $sLx^{\circ}-pLx^{t-n}$:
 Adv^{qt}-Vf Пет седи — Пет седе
 Троје седи — Троје седе
- (b) $sLx^{\circ}-pLx^{t-n} \rightarrow ppLx^{\circ} = sLx-pLx-ppLx^{\circ}$:
 Adv^{qt}-Vf-Adv Пет је добро — Пет су добро
 Троје је добро — Троје су добро
- (c) $sLx^{\circ}-pLx^{t-n} \rightarrow ppLx^{t-s-n} = sLx-pLx-ppLx^{t-s-n}$:
 Adv^{qt}-Vf-Part Троје је дошло — Троје су дошли/-c/-a
 Пет је заморено — Пет су заморени/-e/
 /-a
- (d) $sLx^{\circ}-pLx^{t-n} \rightarrow ppLx^{s-n} = sLx-pLx-ppLx^{s-n}$:
 Adv^{qt}-Vf-Adj Пет је лепо — Пет су лепо/-e/-a
 Троје је лепо — Троје су лепо/-e/-a
 Adv^{qt}-Vf-Nom Пет су студенти
- (e) $sLx^{\circ}-pLx^{t-n} \rightarrow ppLx^{s-n-c} = sLx-pLx-ppLx^{s-n-c}$:
 Adv^{qt}-Vf-Adj^I Пет постају добрима
 Adv^{qt}-Vf-Nom^I Пет постају студентима
 Adv^{qt}-Vf-Adj^z Пет је лепих
 Adv^{qt}-Vf-Nom^z Пет је студената
- (f) $sLx^{\circ}-pLx^{t-n} \rightarrow ppLx^{s-n-c-p} = sLx-pLx-ppLx^{s-n-c-p}$:
 Adv^{qt}-Vf- Пет се проглашава за најбоље — Пет
 —Adj^{za-A} се проглашавају за најбоље

$Adv^{qt}-V^f-$	Пет се потврђује за приправнике —
$-Nom^{za}-A$	Пет се потврђују за приправнике

3.5.9.3. III DT-модел

Тип 1: pLx

- (a) $pLx^t:$
 V^f Грми
- (b) $pLx^t \rightarrow ppLx^o \Leftarrow pLx - ppLx^o:$
 V^f-Adv Лепо је — Мрачно је
 V^f-Inf Путовати је (:Кад је њему било путовати)
 Треба читати
- (c) $pLx^t \rightarrow ppLx^t \Leftarrow pLx^t - ppLx^t:$
 V^f-Part Грмело је — Свануло је
- (d) $pLx^t - ppLx^{s-n-c} \Leftarrow pLx^t - ppLx^{s-n-c}:$
 V^f-Adj^G Има добрих
 V^f-Nom^G Има крушака

Тип 2: $pLx^t \rightarrow sLx^o \Leftarrow sLx^o - pLx^t:$

- (a) $sLx^o - pLx^t:$
 $Adv^{qt}-V^f$ Лепо је — Добро је
 $Inf-V^f$ Путовати је
- (b) $sLx^o - pLx^t \rightarrow ppLx^o \Leftarrow sLx - pLx - ppLx^o:$
 $Adv^{qt}-V^f-Inf$ Лепо је шетати

Напомена 1: Тип III-2-а конвертибилан је са типом III-1-b.

Напомена 2: Тип III-2-b је симетричан: конверзија је несигнификативна.

3.6. Листе регуларних реализација нису комплетне, што није ни био циљ овог рада. Тако код TD-модела нису приказани типови са sLx^{i-s} (ко, што) и sLx^{i-s-n} (он, она, оно—они, она), итд.

Радоје Симић

Zusammenfassung

Rad o j e S i m i ć

ZUR TYPOLOGIE DES EINFACHEN SATZES IN DEN SLAVISCHEN SPRACHEN

Kommunikation ist die Hauptfunktion der Sprache, die in der Performanz denotativ-informativ realisiert wird. Ihre kleinste sprachliche Einheit ist die Äusserung (utterance). Als theoretisches Hauptproblem steht dabei die Umsetzung der Denotation in Information. Nach den Mitteln der Umsetzung unterscheiden wir zwei Arten von Äusserungen: a) Beim ersten Typ erfolgt die Umsetzung durch Wirkung aussersprachlicher Elemente, d.h. der Sprechsituation, die Teilnehmer und Inhalt der Kommunikation verbindet, während bei b) dafür innersprachliche Mittel benutzt werden: Bezeichnungen für die Beziehungen zwischen dem Gegenstand und der Sprechsituation (Tempus) sowie andere für die Beziehungen zwischen dem Gegenstand der Kommunikation und ihren Teilnehmern (grammatische Person). Diesen Typ bezeichnen wir als Satz. Bei der funktionalen Betrachtungsweise kann man die Mittel zur Benennung des Gegenstands als denotative Funktoren und die Mittel zur Transposition der Benennung in die Information als transpositive Funktoren bezeichnen. Die wichtigste Frage, die in der Arbeit untersucht wird, ist die Organisation der Äusserung mit transpositiven Funktoren, also die des Satzes. Sie kann auf verschiedene Weise analysiert werden. Der Autor erörtert fünf Methoden: die strukturell-deskriptive, die funktional-deskriptive, die distributive, die transformative und die transformativ-generative. Als Grundlage für alle anderen Verfahren dient das strukturell-deskriptive.